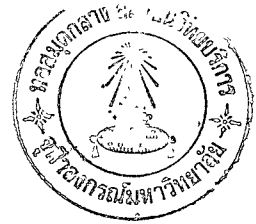

บทที่ ๑

การแพทย์ไทยก่อนการวิจัยอิทธิพลของการ
แพทย์ตะวันตกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

แหล่งที่มาของการแพทย์แผนโบราณและการแพทย์แผนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการแพทย์ไทย

โดยทั่วไปการแพทย์แผนโบราณของประเทศต่าง ๆ จะมีความเชื่อหลักอยู่เบื้องหลังการรักษายาบาลที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ มีความเชื่อว่าจักรวาลเป็นสิ่งที่กว้างใหญ่ไม่สามารถสัมผัสได้ สิ่งต่าง ๆ ในจักรวาลนั้นจะอยู่โดดเดี่ยวไม่ได้ จะต้องเชื่อมโยงอยู่กับสิ่งอื่นในลักษณะ สมดุลย์ ถ้าหากร่างกายมนุษย์ขาดความสมดุลจะทำให้เกิดความเจ็บป่วยขึ้น ดังนั้นการรักษาของแพทย์แผนโบราณจึงพยายามที่จะทำให้ความไม่สมดุลย์ของร่างกายมนุษย์กลับสู่สภาพสมดุลย์กับจักรวาล หรือเป็นการรักษาสภาพสมดุลย์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ดังนั้นศิลปการรักษายาบาลด้วยวิธีการต่าง ๆ จึงได้รับการสะสม เพิ่มเติม พัฒนา ขึ้นเรื่อย ๆ จากชุมชนหนึ่งไปยังอีกชุมชนหนึ่ง โดยการสังเกตธรรมชาติ โดยใช้วิธีการทดลอง เพื่อนำไปใช้ในการพยาบาลที่ดีที่สุดที่จะรักษาชีวิตมนุษย์ไว้

แบบแผนการรักษาพยาบาลของมนุษย์ที่เรียกว่า การประกอบโรคศิลปะนั้น ที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับการแพทย์ไทยมี ดังนี้^{๑๒}

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Vitura Sangsingkeo, "The Interrelationship of traditional medicine and Modern Medicine in Developing World", Journal Medical Association of Thailand 59(January 1976) : 20

๑๒ จำลอง สุวคนธ์, "ผู้ทรงให้กำเนิดการศึกษาเภสัชศาสตร์ในประเทศไทย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร", เฉลิมพระเกียรติพลเอกสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระชัยนาทนเรนทร, (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเกษม, ๒๕๐๘), หน้า ๒๒๗.

๑. การแพทย์แผนพหุสมัย การแพทย์แผนนี้เป็นวิธีการที่ใช้กันอยู่ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นสมัยที่มนุษย์ยังเข้าใจกันว่าโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกันนั้นเป็นการกระทำของภูติผีปีศาจหรือเพราะเทวดาหรือพระเจ้าบันดาลให้เกิดความเจ็บป่วยขึ้น ดังนั้น จึงเกิดมีบุคคลประเภทหนึ่งซึ่งตนเป็นผู้มีอำนาจเหนือผี ปีศาจ หรือคุ้นเคยกับเทวดา ทำหน้าที่เป็นสักกลางระหว่างคนกับเทพรับทำหน้าที่รักษาไข้โดยวิธีการขับไล่อุบัติผี ปีศาจ หรือทำพิธีบวงสรวง อ้อนวอนเทวดาเพื่อให้โรคภัยไข้เจ็บนั้นหายไป ลักษณะการบำบัดเช่นนี้ลดน้อยลง เมื่อมีการค้นพบวิธีการรักษาที่เป็นวิทยาศาสตร์ แต่ในปัจจุบัน บางชุมชนก็ยังเชื่อดังอยู่

๒. การแพทย์แผนอินเดีย เป็นการแพทย์ที่มีอิทธิพลต่อการแพทย์ประเทศใกล้เคียง เช่น ศรีลังกา ปากีสถาน และไทย เป็นต้น ความรู้ของการแพทย์ของอินเดียปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระเวท (Vedas) ซึ่งถือว่าเป็นตำราศักดิ์สิทธิ์ กุญแจสู่ความรู้ด้านการแพทย์ได้จากคัมภีร์พระเวท จึงเรียกรวมการแพทย์แผนอินเดียว่า "การแพทย์แผนอายุรเวท" (Ayurveda) การแพทย์แผนนี้เน้นการวินิจฉัยไข้เป็นยารักษาโรค และขณะเดียวกันในอินเดียก็มีการพัฒนาความรู้การแพทย์มาในชีวิตประจำวันในการบำบัดเช่นเดียวกัน วิธีการผ่าตัดหลายอย่างของอินเดียเป็นที่สนใจของแพทย์ในปัจจุบัน

๓. การแพทย์แผนจีน การแพทย์แผนจีนเป็นการแพทย์ที่เก่าแก่ ซึ่งผสมด้วยอิทธิพลการแพทย์ของประเทศใกล้เคียงหลายประเทศด้วยกัน การแพทย์แผนจีนแตกต่างจากแผนอายุรเวทเพียงเล็กน้อย โดยเฉพาะในเรื่องของทฤษฎี ทั้งนี้เพราะยาเหล่านั้นได้มาจากต้นไม้พื้นเมืองของแต่ละประเทศ และในแผนจีน มีทฤษฎีที่ได้จากสัตว์ต่าง ๆ มากมาย ซึ่งได้จากแผนอายุรเวท

E(dgar) Asworth Underwood, "Traditional Medicine and Surgery in the Orient", Encyclopaedia Britannica (Macropaedia) 11(1974) : 824

และแผนอียิปต์ ซึ่งเกือบไม่มีศัวยาที่ไต่จากสัตว์เลย ในปัจจุบันการบำบัดด้วยวิธีการฝังเข็มของจีนได้รับความสนใจจากแพทย์แผนปัจจุบันเป็นจำนวนมาก การประกอบโรคศิลปะของจีนนี้ยังคงใช้กันอยู่เรื่อยมาในประเทศไทย และแพร่หลายเข้าไปในเกาหลี ญี่ปุ่น และอื่น ๆ เพราะเมื่อชาวจีนอพยพไปยังประเทศต่าง ๆ ได้นำการแพทย์แผนจีนเข้าไปด้วย

๔. การแพทย์แผนปัจจุบัน เป็นผลการพัฒนาของการแพทย์แผนต่าง ๆ ในอดีตอันได้แก่ การแพทย์แผนอียิปต์โบราณ แผนกรีก แผนโรมัน แผนอาหรับ และแผนปัจจุบันตามลำดับ^๒ การแพทย์แผนปัจจุบันเพิ่งได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบ โดยนักวิทยาศาสตร์สมัยแรกของโลก เมื่อประมาณ ๒๐๐ ปีเศษมาแล้ว ความลึกลับเรื่องโรคร้ายไข้เจ็บของมนุษย์จึงคลี่คลายมาเป็นลำดับ ดังนั้น การศึกษาวิทยาศาสตร์จึงได้รับการยึดถือเป็นหลักของการประกอบโรคศิลปะอย่างแพร่หลาย เป็นการรับรองของทุกประเทศในโลก โดยมีองค์การอนามัยโลกของสหประชาชาติเป็นศูนย์กลาง

สำหรับการแพทย์ไทยแผนโบราณมีรากฐานมาจากการแพทย์แผนอายุรเวท (Ayurveda) ของอินเดีย ในคัมภีร์แพทย์ของไทยมักจะมีคำกล่าวสรรเสริญ หรือบูชา ชีวกโกมารภักจ์ ในฐานะครูแพทย์^๓ และในตำราแพทย์แทบทุก ๆ เล่มอ้างว่า ชีวก-

^๑ จำลอง สุวคนธ์, "ผู้ทรงให้กำเนิดการศึกษาเภสัชศาสตร์ในประเทศไทย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร", หน้า ๒๒๘.

^๒ Douglas James Guthrie, "Medicine and Surgery before 1800 Encyclopaedia Britannica(Macropaedia) 11 (1974) : 826 - 832

^๓ หอสมุดวชิรญาณ, เอกสารรัชกาลที่ ๕ หมู่เวชศาสตร์ ฉบับชลยศักดิ์ อักษร ๒ เลขที่ ๑/๒ ชื่อคัมภีร์ธาตุวิภังค์

โกमारภัจจ์ เป็นผู้เรียบเรียงไว้” ซึ่งโกमारภัจจ์เป็นแพทย์ประจำราชสำนักของพระเจ้า
 พินพิสาร แคว้นมคธ และขณะเดียวกันก็เป็นแพทย์ประจำพระองค์ของพระพุทธเจ้าด้วย เรื่อง-
 รวของการรักษาพยาบาล และความสามารถของซีกโกमारภัจจ์ ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระ-
 ไตรปิฎก ดังนั้น การถ่ายทอดวิชาความรู้ทางการแพทย์ของอินเดียมาสู่ไทยส่วนหนึ่งคงจะเป็น
 การถ่ายทอดคณาการพุทธศาสนาด้วย ดังปรากฏความเชื่อในเรื่องการแพทย์ที่มีส่วนคล้ายคลึง
 และเกี่ยวเนื่องกันระหว่างทางการแพทย์แผนโบราณและพุทธศาสนาหลายประการ กล่าวคือ

ในประการแรก การใช้ภาษา พุทธศาสนาใช้ภาษาบาลีเป็นภาษาหลักทั้งในพระไตร-
 ปิฎกและบทสวดทางศาสนา เมื่อไทยรับพุทธศาสนาเข้ามาได้มีการแปลพระไตรปิฎกนั้นออกเป็น
 ภาษาไทยเพื่อความสะดวกในการศึกษา แต่บทสวดต่าง ๆ ยังคงภาษาบาลีไว้เช่นเดิม ใน
 คัมภีร์แพทย์โบราณนั้น ปรากฏการใช้ภาษาบาลีเข้าปะปนเป็นจำนวนมาก เช่นคำว่า ตรีมลา
 ปรวีธาตุ และมารุกิการ เป็นต้น^๒

ประการที่สอง ความเชื่อในเรื่องทฤษฎีของการเกิดโรค มีลักษณะคล้ายกัน โดย
 เชื่อว่าร่างกายของมนุษย์ประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน (ปถวีธาตุ) น้ำ (อาโปธาตุ) ลม
 (วาโยธาตุ) และไฟ (เตโชธาตุ) มนุษย์จะมีสุขภาพดีเมื่อธาตุทั้ง ๔ มีอยู่ลักษณะสมดุลย์ แต่
 ถ้าเมื่อธาตุใดธาตุหนึ่งผิดปกติเกิดความไม่สมดุลย์ขึ้นจะทำให้เกิดอาการป่วยด้วยโรคต่าง ๆ

ศูนย์วิทยทรัพยากร

^๑ พระองค์เจ้าศรีเสาวภางค์, "เรื่องแพทย์หมอ", ลัทธิธรรมนิยมทาง ๆ ภาค ๔
 ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๔), หน้า ๑๙๗.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๘.

^๓ คำว่าพระโอสถพระนารายณ์ พิมพ์ครั้งที่ ๔, (พระนคร : โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์,
 ๒๔๘๔), หน้า ๑๕.

ธาตุทั้ง ๔ นี้ได้เข้ามาใช้เพื่อแบ่งแยกร่างกายส่วนต่าง ๆ เช่น ปรอทธาตุ ได้แก่ ผม ขน เล็บ หนัง เนื้อ เอ็น อาโปธาตุ ได้แก่ส่วนที่มีลักษณะเป็นของเหลว เช่น น้ำคั้น น้ำเสลด ฯลฯ เป็นต้น ดังนั้น แพทย์สมัยโบราณจึงแจกแจงโรคจากความบกพร่องของธาตุทั้งสี่ ยาที่ใช้รักษาต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับธาตุทั้งสี่เช่นกัน

ประการที่สาม ความรู้ในเรื่องกายวิภาคศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาที่ว่าด้วยส่วนต่างๆ ของร่างกาย เช่น โครงกระดูก กล้ามเนื้อ เส้นโลหิต ภาวะอาหาร และลำไส้ เป็นต้น ในคัมภีร์แผนนวดของแพทย์ไทยแผนโบราณได้ระบุความรู้ในเรื่องนี้ไว้มากมาย เช่น ผมมี ๖,๕๐๐,๐๐๐ เส้น ขนทั้งตัว ๘,๖๐๐,๐๐๐ เส้น ฟัน ๓๒ ซี่ เอ็นใหญ่ ๘๐๐ เส้น เอ็นน้อย ๘๐๐ เส้น โลหิตในร่างกายมีประมาณ ๑๐ พาน และกระดูกทั้งตัวได้ ๓๐๐ ท่อน ในคัมภีร์ ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ กัณฑ์ที่ ๔ ซึ่งว่าด้วยการศึกษาจนถึงกระดูก ก็ได้ระบุไว้ว่า กระดูกมี ๓๐๐ ท่อนเช่นกัน และได้แยกแยะรายละเอียดย่อยของกระดูกชนิดต่าง ๆ ไว้อีกด้วย นอกจากนี้ในเรื่องของการปฏิสนธิมีลักษณะ เกี่ยวเนื่องคล้ายคลึงกัน แม้แต่การเปรียบเทียบ ลักษณะของเด็กแรกเกิดอยู่ในครรภ์มารดา ในหนังสือไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวไว้ว่า "และตุจดัง ลิงเมื่อเนตค แฉนังกำมือ เขาเจ้า อยู่ในโพรงไม้มันแล"

^๑ ขุนโสภิตบรรณลักษณ์, ตำรายาไทย (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๐๖), หน้า ๓๑.

^๒ หอสมุดชิริกาน, เอกสารวิชาการที่ ๕ ตำราเวชศาสตร์ ฉบับหลวง ร. ๕ คัมภีร์แผนนวด เล่ม ๒ เลขที่ ๕/ก ว่าด้วยร่างกายมนุษย์ จนถึงว่าด้วยยามค้ำเนิน

^๓ พจน์ โอสหงษ์, "พระพุทธเจ้ากับการแพทย์" ศิวิลาชนูสรณ์ ฉบับที่ระลึกการศึกษาครบ ๒๕ ปี (พระนคร : มงคลการพิมพ์, ๒๕๐๘), หน้า ๒๕๘ - ๒๖๘.

^๔ พระญาติไทย, ไตรภูมิพระร่วง (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๘), หน้า ๖๔.

ในส่วนที่เกี่ยวกับจีน ถึงแม้ว่าไทยและจีนจะมีความสัมพันธ์กันมาเป็นเวลานาน แต่ปรากฏว่าการแพทย์ไทยและการแพทย์จีนมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันน้อยมาก สิ่งที่เห็นเด่นชัดคือ ในขณะที่ตัวยาส่วนใหญ่ของการแพทย์แผนจีนนั้นประกอบไปด้วยผลิตภัณฑ์ที่ได้จากสัตว์ แต่ในวงการแพทย์ไทยนั้น จะใช้ผลิตภัณฑ์ที่ได้จากสัตว์น้อยมาก ส่วนใหญ่จะได้จากพืช

นอกจากนี้ วิธีการรักษาพยาบาลยังมีลักษณะที่แตกต่างออกไปอีกด้วย เช่น ในการตรวจคนไข้ หมอจีนจะให้ความสำคัญในการจับชีพจรมากกว่าเรื่องอาการ ซึ่งตรงข้ามกับหมอไทยที่ให้ความสำคัญกับอาการที่ปรากฏของคนไข้มากที่สุด การเดินของชีพจรเป็นเพียงส่วนประกอบที่นำมาวินิจฉัยเท่านั้น นอกจากวิธีการรักษาพยาบาลของจีน เช่น การฉีดยา เลือดคอก การกด คายกระบอกลูดยูกาศ^๓ และการฝังเข็มซึ่งหมอจีนได้คิดค้นขึ้น และใช้รักษาเป็นเวลาเกือบ ๕๐๐๐ ปีมาแล้ว ก็ไม่ปรากฏอยู่ในวิธีการรักษาโรคของหมอไทยเลย

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า การแพทย์ไทยแผนโบราณนั้นมีรากฐานมาจากการแพทย์แบบอินเดียผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่น การรับอิทธิพลของการแพทย์อินเดียนี้ เข้าใจว่าไทยรับเข้ามาทางชาวพม่าเมืองที่พุกกานามอยู่ ซึ่งครอบครองลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามา

^๑ Quay Ketsinh, The Impact of Western Medicine on the Practice of Thai Traditional Medicine (A paper presented in the 7th IAHA, Bangkok Thailand, 1977), p. 4.

^๒ Ibid.

^๓ พล.ท.คำเนิร เลขะกุล, "การแพทย์ไทยสมัยอยุธยา" ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.อ.นายแพทย์ ประสพ วรมิตร, (พระนคร : โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๑๕), หน้า ๔๓.

^๔ หมอปริชชา (นามแฝง), หมอจีนฝังเข็มและวิธีจับเส้นชีพจรกับการนวด (พระนคร : สำนักพิมพ์ศิลปบรรณาคาร, ๒๕๑๖), หน้า ๓๓ - ๓๔.

ก่อนไทย^๑ พร้อม ๆ กับการวิวัฒนาการแขนงอื่น ๆ เช่น กฎหมาย การปกครอง ตำราช่าง และศิลปะ เป็นต้น

การแพทย์ไทยสมัยสุโขทัย

ประวัติศาสตร์ไทยสมัยสุโขทัย มีสาระสำคัญหลายด้านที่ยังคลุมเครือ ทั้งนี้รวมถึงด้านการแพทย์ด้วย ไม่พบตำรายา หรือหลักฐานทางด้านการแพทย์โดยตรงในสมัยนี้ นอกจากที่ปรากฏแทรกอยู่ตามหลักฐานสุโขทัยบ้าง เช่น การกล่าวถึงโรคต่าง ๆ ในสมัยสุโขทัย ในศิลาจารึกกล่าวว่า "ในปากประตู มีกระดิ่ง อันหนึ่งแขวนไว้หัน ไพร่ฟ้าหน้าปก กลางบ้านกลางเมือง มีถ้อยเมตตา เจ็บท้องข้องใจ จักกล่าวถึง เจ้าถึงขุนบ่ไค้ มักจะกล่าวถึงขุนบ่ไค้ ไปสิ้นกระดิ่งอันที่หน้าแขวนไว้"^๒

คำว่า "เจ็บท้องข้องใจ" มีบางท่านตีความว่า เวลาเจ็บป่วยก็ให้ไปสิ้นกระดิ่งไค้ และโรคที่เป็นคือ โรคท้อง แต่บางท่านก็ตีความว่าเป็นคำเดียวกันไม่เกี่ยวกับโรคแต่อย่างใด แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าโรคท้องเป็นโรคหนึ่งทีปรากฏอยู่ในไตรภูมิพระร่วง

หนังสือไตรภูมิพระร่วง เชื่อกันว่าเป็นพระราชนิพนธ์ในพระญาติไทยไค้กล่าวถึงโรคชนิดต่าง ๆ ไว้ว่า มี "หิดและเรื้อน เกล็ดอน และหูด แลเป่า เป็นต่อมเป็นเตาเป็นง่อย เป็น

^๑ พล.ท.คำเนียร เลชะกุล, "การแพทย์ไทยสมัยอยุธยา", หน้า ๕๒.

^๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำวรวงศ์วรานุภาพ, นิทานโบราณคดี (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๘๒.

^๓ ศูนย์สุโขทัยศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก; จารึกสุโขทัย (พิษณุโลก : ฝ่ายเอกสารการพิมพ์ มศว.พิษณุโลก, ๒๕๒๐), หน้า ๒.

เพ็ลียศายุ ๑ ทุหนวก เป็นกระจอกงอกลง เบื่อเนื้อ เมื่อยตน ท้องขึ้นท้องพอง เจ็บท้อง
ท้องไส้ ปวดหัว มีตาไข้เจ็บเห็บเห็บน้อย วิจารณ์นี้ไส้ทอนจะบังเกิดแก่ชาวอุดรอุดรศักดิ์คาม
หนึ่งเลย" ๒

เข้าใจว่าโรคต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นเป็นโรคที่ชาวสุโขทัยเป็นกันมาก และรักษา
หายยาก ดังนั้นจึงตั้งเป็นความปรารถนาว่า จะไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเหล่านี้ในอุดรอุดรอันเป็น
เมืองในอุดมคติ

นอกจากนี้ในบริเวณเมืองเก่าสุโขทัย และที่เกาะเผาขามพบตุ๊กตา เสี่ยงบาลเป็น
จำนวนมาก เป็นตุ๊กตาแบบแม่อุ้มลูก พ่ออุ้มลูก ซึ่งแสดงว่าในสมัยสุโขทัยคงจะมีปัญหา เรื่อง
โรคเด็กและการคลอดบุตรแล้วลูกตายหรือตายทั้งแม่และลูก เพราะพิธีเสี่ยงบาลเป็นพิธีที่ทำ
ขึ้นเมื่อเด็กแรกเกิดไม่สบาย โดยเชื่อว่าเกิดจากการกระทำของผี ๓

การเลี้ยงเด็กในสมัยสุโขทัย นอกจากจะให้ลูกนมมารดาแล้ว ยังมีกล้วย อ้อย
และข้าวรวมอยู่ด้วย ๔ ความรู้ในเรื่องการปฏิสนธิ ตลอดจนลักษณะของเด็กในครรภ์มีกล่าว

๑ สรรพาวุธ ว่างศัพท์ อธิบายไว้ใน "ข้อสังเกตการแพทย์สมัยสุโขทัย" ว่า หมายถึง
โรคคออักเสบ และโรคคัสคองคา กระจายละเอียดใน สรรพาวุธ ว่างศัพท์, "ข้อสังเกตการแพทย์
สมัยสุโขทัย" ศิลปากร ๔(มกราคม) : ๔๓

๒ พระญาณไทย, ไตรภูมิพระร่วง, หน้า ๗๕.

๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำวรวงราชานุภาพ, "เรื่องเสี่ยงบาล"

วารสารศิลปากร ๒ : ๒ (สิงหาคม ๒๔๕๑) : ๘๒ และโรงเรียนแพทย์แผนโบราณวัด
พระเชตุพนฯ คำว่าเมสสิพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
จารึกไว้ในวัดพระเชตุพน (มปท, มปย) หน้า ๑๐๒.

๔ พระญาณไทย, ไตรภูมิพระร่วง, หน้า ๔๓.

ไว้ในไตรภูมิพระร่วง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความรู้และความเชื่อของคนในสมัยนั้นบางตอน เช่น

อันสายก็อ แหงกุ่มารันนกุลวงคังสายมัว อันมีชื่อว่า อุดล จะงอยใส่คือนักดวงชั้น
ไปเบองบนตืดหลังทองแม่ แดชานำอาหาร อันโค แม่กินใส่ แลือซารสนัน ก็เป็น
น้ำชุมเขาไปในใส่คือนั้น ... เบองหลังกุ่มารันนตอหลังทองแม่ แลนึ่งยงอยู่ในทอง
แม่แลก้ามือทั้งสอง กูตัวตอหัวเขาทั้งสอง เอาหัวไว้เห็นอหัวเขา แดกุ่มารันนอยู่ใน
ทองแม่หมอนโคเหยียดคัมมือออก แดกุ่มารันนเจ็บเนอเจ็บตน ถึงคนอันทวนชั้นไว้
ในให้อันคัยแตบนักหนา ...^๑

ในการบำบัดรักษายังไม่พบหลักฐานการใช้ยาหรือการผ่าตัด หรือวิธีการบำบัด
ด้วยวิธีใด แต่คงจะมีการใช้ยาจำพวกสมุนไพร โดยนำมาต้มหรือพอก หรืออบคเป็นผงรับ-
ประทาน เพราะปรากฏว่ามีหินเมก ซึ่งเป็นของสมัยทวารวดี อันเป็นยุคก่อนสุโขทัย
ดังนั้น ในสมัยสุโขทัยคงมีการบดยาใช้เช่นเดียวกัน นอกจากนี้ในสมัยสุโขทัยยังเชื่อว่า
ความเจ็บป่วยเกิดจากการกระทำของภูติผีปีศาจ ดังนั้น จึงมีพิธีแสดงความอ่อนน้อม เช่น
"มิแล้วว่ามีผู้ใดไปไหว้มคำรพชญา แดกกงจักรแก้วในค้วย ข้าวตอกคอกไม้ แดกกงจักรแก้ว
นั้นเพียรยอมบวักเสียซึ่งความไข้ ความเจ็บ"^๒

ในก้านสลามันการแพทย์ ไม่พบหลักฐานว่าได้มีการสร้างโรงพยาบาลขึ้นในขณะนั้น
แต่มีข้อที่กล่าวถึงเกตุวาทามศีลาจาริกปราสาทพระขรรค์ จารึกไว้ว่าในระหว่าง พ.ศ. ๑๗๒๔ -
๑๗๓๕ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ. ๑๗๒๔ - ๑๗๖๑) ทรงสร้างสถานรักษาพยาบาลขึ้นซึ่ง
ในศีลาจาริกเรียกว่า "อาโรคยาศาล" ในเมืองต่าง ๆ นับแต่พระนครและในเมืองอื่น ๆ

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๘ - ๖๙.

^๒ สรรานู วงศ์พาทย์, "ข้อสังเกตการแพทย์สมัยสุโขทัย", หน้า ๔๕.

^๓ พงศาวดารไทย, ไตรภูมิพระร่วง, หน้า ๙๑.

ซึ่งรวมทั้งเมืองในดินแดนไทยขณะนั้นด้วย รวมถึง ๑๐๒ แห่ง "อาโรคยาศาล" นี้สร้างด้วยไม้ มีห้องพระทำด้วยหินดีบุก มีเจ้าพนักงานแพทย์ ๒ คน ผู้ช่วยแพทย์ ๒ คน (ชาย ๒ หญิง ๔) ผู้รักษาพยาบาล ๒ คน คนครัว ๒ คน พยาบาล ๑๔ คน หญิง ๒ คน พร้อมทั้งพระราชทานข้าว อาหาร และยาอีกจำนวนมาก ส่วนคนรับใช้ทำโรนาและเลี้ยงดูคนในบริเวณศาสนสถานได้แก่พวกทาส ซึ่งพระราชทานให้ไว้แห่งละประมาณ ๑,๐๐๐ คน

จากลักษณะของ "อาโรคยาศาล" นี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าเป็นลักษณะของสถาบันด้านการรักษาพยาบาลที่ใหญ่โตมากที่สุด ซึ่งน่าจะโคจรทอดมายังกรุงสุโขทัย ซึ่งถือตัวเป็นอิสระหลังจากการก่อสร้างสถานรักษาพยาบาลดังกล่าวเพียง ๒๑ ปี แต่ก็ไม่พบหลักฐานว่า สุโขทัยได้รับถ่ายทอดสถาบันทางการแพทย์เช่นนี้มาใช้แต่อย่างใด เพราะปรากฏว่าจนถึงสมัยอยุธยาคนไทยก็ยังถือว่าสถานพยาบาลในลักษณะโรงพยาบาลนั้นไม่เคยมีในธรรมเนียมไทยมาก่อน ดังนั้นในเรื่อง "อาโรคยาศาล" นี้ จึงน่าจะได้รับการศึกษาในรายละเอียดและข้อเท็จจริงต่อไป

การแพทย์ไทยสมัยอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๑๘๑๓ - ๒๓๗๕)

ในช่วงเวลาอันยาวของสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น รูปแบบของการแพทย์ไทยเป็นลักษณะการแพทย์ที่เรียกว่า การแพทย์ไทยแผนโบราณ ความรู้ในด้านการรักษาพยาบาลไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากตำราที่บรรพบุรุษได้สะสมมา ทั้งนี้ เพราะเชื่อว่า คัมภีร์แพทย์นั้นเป็น

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกปราสาทพระขรรค์" ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๕ (พระนคร : สำนักพิมพ์ทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๓), หน้า ๑๗๐.

^๒ หลวงบริบาลบุรีภักดิ์, ขุนแผนโบราณคดี (พระนคร : เขมรินทร์, ๒๕๐๓) หน้า ๒๓๓ - ๒๓๔.

^๓ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกปราสาทพระขรรค์" ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๕, หน้า ๑๗๐.

^๔ E.W. Hutchinson, "The French Foreign Mission in Siam", The Journal of Siam Society, (26 April 1933), p. 18.

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงไม่คิดแก้ไข ดังนั้น วิธีการป้องกัน และการบำบัดรักษาจึงคงเป็นไปในรูปเดิม ถึงแม้ชาวยุโรปจะเคยนำวิชาการแพทย์แผนตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ในสมัยอยุธยา แต่ก็ไม่ได้มีอิทธิพลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิธีการรักษาพยาบาลของไทยแต่อย่างใด ทั้งนี้ เพราะชาวฝรั่งเศสซึ่งมีอิทธิพลในการเผยแพร่วิชาแพทย์เข้ามาติดต่อกับไทยไม่นานพอจะวางรากฐานการแพทย์แผนตะวันตกในสมัยนั้นได้ ประกอบกับวิธีการบางอย่างของการแพทย์แผนตะวันตกนั้นไม่ได้รับการสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์ไทย เพราะขัดกับธรรมเนียมของคนไทย เช่น การจัดตั้งโรงพยาบาล ดังนั้น ภายหลังจากที่ชาวฝรั่งเศสถูกขับจากประเทศไทย ในต้นรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา อิทธิพลของการแพทย์แผนตะวันตกจึงพลอยสิ้นสุดลงด้วย นอกจากบางชนิดและคำรายาบางขนานเท่านั้นที่ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ ดังนั้น การแพทย์ในช่วงสมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์จึงเป็นลักษณะการแพทย์ไทยโบราณเช่นเดิม ซึ่งพอจะกล่าว เป็นหัวข้อได้ ดังนี้

๑. เรื่องสภาพของโรค
๒. เรื่องการบำบัดรักษา
๓. เรื่องสถานที่ขยายยาและโรงพยาบาล
๔. เรื่องเกี่ยวกับหมอ, หมอหลวง หมอเชลยศักดิ์
๕. เรื่องการจรรีกรักษาแพทย์ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์, "เรื่องแพทย์หมอ" หน้า ๒๐๓

๑. สภาพของโรค โรคแบ่งเป็น ๒ ชนิดคือ โรคระบาด และโรคทั่วไป

ก. โรคระบาด

โรคระบาดร้ายแรงที่เกิดขึ้นในสมัยโบราณ มักจะเรียกรวม ๆ กันว่า "โรคห่า" แต่ยังไม่อาจสรุปได้ว่าหมายถึงโรคอะไรบ้าง บางครั้งก็ว่าหมายถึงโรคระบาด ๓ โรค คือ อหิวาตกโรค ไข้ทรพิษ และกาฬโรค แต่บางคนก็ระบุว่า หมายถึงโรคไข้ทรพิษ เท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม ลักษณะของโรคห่า คือเมื่อเกิดขึ้นจะระบาดอย่างรวดเร็ว ทำให้คนตายเป็นจำนวนมาก ตามตำรากล่าวว่โรคห่าเกิดขึ้นหนึ่งเท่านั้น เห็น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการระบาดอย่างรวดเร็ว ทำให้ประชาชนเกิดความหวาดกลัวมาก ดังนั้นเมื่อเกิดโรคระบาดขึ้นในบางเมืองประชาชนจะอพยพครอบครัวหนีไปอยู่ท่อน ทำให้เกิดเมืองร้าง^๒

ในสมัยอยุธยาปรากฏโรคระบาดอยู่ ๒ ชนิด คือ อหิวาตกโรคและไข้ทรพิษ ซึ่งตามที่เชื่อกันมาทางประวัติศาสตร์นั้น โรคห่าได้ระบาดที่เมืองอู่ทอง ใน พ.ศ. ๑๕๕๓ อันเป็นระยะก่อนตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี จนเป็นที่ให้พระเจ้าอู่ทองต้องย้ายเมืองหลวงมาตั้งที่ตำบลหนองโสน^๓ ซึ่งเป็นการกล่าวถึงโรคห่าเป็นครั้งแรกเท่าที่พบในเอกสาร โรคห่าตามที่ระบุในพระราชพงศาวดารนั้น คงจะเป็นอหิวาตกโรคเกิดจากลำน้ำจระเข้สามพันต้นขึ้น เพราะเปลี่ยนทิศทาง นำไหลไปทางเมืองอู่ทอง จึงทำให้เมืองอู่ทองกันการน้ำมาก จนต้องซุก -

^๑ สำราญ วงศ์พาทย์, "การแพทย์ไทยสมัยอยุธยา", หน้า ๑๗๕.

^๒ รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช, (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองวิทย์, ๒๕๐๕), พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอกเจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต (แย้ม ณ นคร), หน้า ๑๑๓ - ๑๔๔.

^๓ ในปัจจุบันได้พิสูจน์กันได้ว่า เมืองอู่ทองร้างไปก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยาประมาณ ๓๕๐ ปี

กระพังซึ่งน้ำไว้ใช้เป็นอันมาก ซึ่งการกันกรรมนั้นเป็นสาเหตุทำให้เกิดโรคทางเดินอาหาร
ไต

คำว่า อหิวาตกโรค ปรากฏเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๑๙๐๖ ในต้นรัชกาลพระเจ้า
อุทอง ปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า

ศักราช ๑๙๑ ปีเถาะ เบญจศก ทรงพระกรุณาตรัสว่า เจ้าแก้ว เจ้าไทย ออก
อหิวาตกโรคตาย ใหญ่ขึ้นเน่าเสีย และที่ปลงศพนั้นให้สถาปนาเจดีย์ และวิหาร
เป็นพระอารามให้นามชื่อวัดป่าแก้ว^๓

หลังจากการระบาดของอหิวาตกโรคคราวนี้แล้ว ในพระราชพงศาวดารไม่กล่าว
ถึงการระบาดของอหิวาตกโรคอีกจนกระทั่งเกิดการระบาดใหญ่ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๓ ในสมัย
รัตนโกสินทร์รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย การระบาดคราวนี้มาจากประเทศ
อินเดีย ส่วนการระบาดในสมัยอยุธยา นั้น ไม่ปรากฏว่าระบาดมาจากที่ใด แต่การระบาด
ของอหิวาตกโรคแทบทุกครั้งมักตั้งต้นจากประเทศอินเดีย อันเป็นแหล่งกำเนิดของ

^๑ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพงศาวดารฉบับพระราช
หัตถเลขา เล่ม ๑ (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๖), หน้า ๑๐๖.

^๒ สำนวน วังศัพท, "การแพทย์ไทยสมัยอยุธยา", หน้า ๑๖.

^๓ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพงศาวดารฉบับพระราช
หัตถเลขา เล่ม ๑, หน้า ๑๑๓.

^๔ สำนวน วังศัพท, "การแพทย์ในสมัยอยุธยา", หน้า ๑๗ - ๑๘.

อหิวาตกโรค^๑ เช่นใน พ.ศ. ๑๒๐๐ ก็เกิดระบาดในอินเดีย ลูกลามไปทวีปยุโรป อเมริกา และเอเชีย หลังจาก พ.ศ. ๑๒๐๐ เป็นต้นมาปรากฏว่าอหิวาตกโรคระบาดอยู่เสมอ และตั้งต้นที่อินเดียทุกครั้ง^๒

มีข้อสันนิษฐานว่า คำว่า อหิวาตกโรค นั้น มีปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาในศักราช ๗๑๕ เท่านั้น ในพระราชพงศาวดารสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มักจะเรียก อหิวาตกโรคว่า โรคบ่ง หรือ บ่งใหญ่ ไม่ปรากฏการใช้คำว่า อหิวาตกโรค แต่อย่างใด จนกระทั่งถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คำว่าอหิวาตกโรคจึงเริ่มใช้ และแพร่มาถึงปัจจุบันนี้

ไช้ทรพิษ หรือ ฝีตก เป็นโรคระบาดอีกโรคหนึ่งซึ่งทำให้ผู้คนเสียชีวิตมาก ถึงแม้จะเป็นโรคที่มึนการระบาดไม่ร้ายแรงเท่าอหิวาตกโรคก็ตาม แต่ตามพระราชพงศาวดาร ปรากฏว่ามีการบันทึกไช้ทรพิษเป็นจำนวนมากและมากกว่าอหิวาตกโรค และลาดูแบร์ก็ระบุว่า โรคห้าที่แท้จริงในเมืองไทยคือ ไช้ทรพิษ เพราะทำให้ชีวิตของผู้คนล้มตายเป็นอันมาก ตามประเพณีไทยนั้น ศพผู้ตายด้วยไช้ทรพิษ จะต้องฝังไว้อย่างน้อย ๓ ปี จึงจะขุดขึ้นมาเผา เพราะเชื่อกันว่า ถ้าขุดขึ้นมาก่อน ๓ ปี จะทำให้ไช้ทรพิษนั้นระบาดขึ้นอีก

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

^๑ Charles E. Rosenberg, The Cholera : the United States in 1832, 1849 and 1866 (Chicago : The University of Chicago Press, 1962), p. 103. ^๒

^๓ สำราญ วังศัพท์, "การแพทย์ในสมัยอยุธยา", หน้า ๑๘.

^๔ เรื่องเดียวกัน.

^๕ ลาดูแบร์, จดหมายเหตุลาดูแบร์, เล่ม ๑ (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๑๐), หน้า ๑๗๕.

^๖ เรื่องเดียวกัน.

ไข้ทรพิษระบาดครั้งแรกใน พ.ศ. ๑๘๘๓ รัชสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา พ.ศ. ๑๘๖๗ - ๑๘๘๑) หลังจากนั้นก็ระบาคออยู่เสมอ การระบาดแต่ละครั้งก็ทำลายชีวิตประชาชนเป็นจำนวนมาก เช่น การระบาดใน พ.ศ. ๒๒๓๘ มองซิเออร์ ปินोट ได้เล่าไว้ในจดหมายเหตุพิมพ์ไปถึงมองซิเออร์นาเชต์ ความตอนหนึ่งว่า

...อากาศแห้งแล้งมากและพระอาทิตย์ร้อนจัดเกือบทมิฬไม่ได้แล้วได้เกิดไข้ร้ายขึ้น มีอาการโลหิตออกจากปากและจมูกเป็นเช่นนี้อยู่ได้สองสามวันก็ตาย และในที่สุดเหตุการณ์ร้ายทาง ๆ เหล่านี้ดูเหมือนจะยังไม่เพียงพอ กลับมีไข้ทรพิษมาแทรกเข้าอีกทั่วพระราชอาณาจักรทั้งเด็กและผู้ใหญ่ อายุตั้งแต่ ๗๐ ถึง ๘๐ ปี เป็นไข้ทรพิษล้มตายเป็นอันมาก ตั้งแต่คนเคื้อแมกราคมนมา ได้มีคนตายทั่วพระราชอาณาจักร รวมเกือบ ๔ หมื่นคนแล้ว ตามวัดต่าง ๆ ก็ไม่มีที่จะฝังศพ และตามทุ่งนา ก็เต็มไปด้วยศพทั้งสิ้น ในวัดที่อยู่ใกล้ กับโรงเรียนของเราวัดเดียวเท่านั้น ภายในเวลาสามเดือนได้ฝังศพถึง ๔,๒๐๐ ศพแล้ว ...

ข. โรคทั่วไป

ลาตูแบร์ (La Loubere) ซึ่งเป็นเอกอัครราชทูตฝรั่งเศสสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ พ.ศ. ๒๑๘๖ - ๒๒๕๕) ที่มายังราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์ ใน พ.ศ. ๒๒๓๐ - ๒๒๓๖ ได้กล่าวถึงโรคที่คนอยุธยาเป็นกันมากไว้ดังนี้

สมเด็จพระพนรัตน์, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน, (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๑๓.
กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๕ (พระนคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๐๔), หน้า ๒๒๐.

เขว (คนไทย) มีอายุไม่สูงจะขึ้นนัก เพราะชีวิตของพวกเขาก็ต้องเผชิญโรคภัยไข้เจ็บทำนองเดียวกับพวกเราเหมือนกัน จำพวกโรคที่เป็นกันชุกชบคือโรคปวงและโรคมิคู ซึ่งชาวยุโรปซึ่งเขาไปสประเทศนี้ยากที่จะรักษาตัวให้พ้นจากโรคทั้งสองนี้ได้ ชาวสยามนั้นบางทีก็เป็นโรคตัวรอนซึ่งพิษอาจแล่นขึ้นสู่สมองโดยง่ายและอาจเป็นโรคปอดควมูไต ... โรคไอหวัค โรคไอหอบ โรควมทุกชนิดและโรคไซซอกักเสบูมีอุมมีไซนอยในประเทศสยาม เกา ๆ กับประเทศเราเหมือนกัน แฏโรคปวดตามขอ โรคลม อัมพาค และโรคลมบาหุม วันโรคปอด และโรคปวดทองมวนทุกชนิด และโดยเฉพาะโรคไตอักเสบนันมีนอย ๑

ส่วนโรคมะเร็ง โรคผีโพรงหนอง และปรวค^๒ มีมากในโรคไฟลามทุ่ง^๑ เป็นกันชบใน ๒๐ คน ๑๘ คน จะตองเคยเป็น และบางคนเป็นแผลผื่นตามเนื้อทั้งตัว ๒ ใน ๓ ส่วนกามโรคก็มีมีไซนอย ... ๔

สำหรับกามโรคไม่ทราบว่ามีในกรุงศรีอยุธยามาก่อน หรือพวกฝรั่งนำเข้ามาแต่ในกรุงศรีอยุธยานั้นปรากฏว่ามีโสเภณีอยู่แล้ว กล่าวคือ

^๑ ลาลูแบร์, จดหมายเหตุลาลูแบร์ เลม ๑, หน้า ๑๗๔

^๒ หมายถึงหนองที่เป็นก้อนแข็งอยู่ในเนื้อ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๘๓, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, หน้า ๕๕๘.)

^๓ หมายถึงโรคผิวหนังชนิดหนึ่งมีลักษณะตามออกไฟ. (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๘๓, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, หน้า ๒๔๑)

^๔ ลาลูแบร์, จดหมายเหตุลาลูแบร์ เลม ๑, หน้า ๑๗๔.

ตลาดบ้านจีนปากคลองขุนละครไทย มีหญิงละครโสเภณีตั้งโรงอยู่ท้ายตลาด
๔ โรง รั้วข้างซ้ายบานบุษย์ ตลาดนี้เป็นตลาดใหญ่ไกลทางเรือ และทางบก มี
คึกคักงานเงินขายของเงินมากกว่าของไทย ๒

กามโรคเป็นโรคที่สำคัญโรคหนึ่ง คิดต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ สังฆราช
ปาเลกซ์ ซึ่งเดินทางเข้ามาในรัชกาลที่ ๓ ระบุว่า โรคสำคัญของคนไข้ นอกจากโรค
เด็ก โรคบิด และไข้ประเภทต่าง ๆ แล กามโรคก็เป็นอีกโรคหนึ่งซึ่งเป็นกันชุกชุม โดย
เฉพาะในหมู่ของคณิงมี ๓

นอกจากโรคต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีโรคประหลาดคือทสหายอย่าง
ที่เชื่อกันว่าเกิดจากไสยศาสตร์ ถูกอำนาจเวทมนต์และภูติผีทำให้เจ็บป่วย สาธุแบร์กล่าว
ว่าโรคตรวจเห็นได้ยากนี้ มักเป็นกับคนหูเบาเชื่อง่าย ๔

๒. การป้องกันและบำบัดรักษา

ก) วิธีการป้องกันทางไสยศาสตร์และอนามัยส่วนบุคคล

ในสมัยกรุงศรีอยุธยายังไม่มี การค้นพบสาเหตุการเกิดของโรค ดังนั้น การ
รักษาและป้องกันจึงทำได้ยากมาก แต่ถึงกระนั้นก็พยายามที่จะป้องกัน และรักษาเท่าที่ทำได้
ในเวลานั้น ทั้งคัมภีร์ไสยาและวิธีการทางคัมภีร์ไสยศาสตร์ ภาคหลวงฝรั่งเศสเคยนำวิธี

ศูนย์วิทยุพัทยากร

พล. ท คำเนิร เลชะกุล อธิบายไว้ในเรื่องการแพทย์ไทยสมัยอยุธยาว่า ปัจจุบัน
เรียก "คลองตะเคียน" ปากคลองอยู่ถัดจากโบสถ์ เชนโยเซฟไปทางตะวันตกเล็กน้อย

๒
คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี "คำให้การ
ขุนหลวงวดีประจักษ์ทรงธรรม" เอกสารประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี ๓ (มกราคม
๒๕๑๒) : ๕๕ - ๕๖.

๓
สังฆราช ปาเลกซ์, เล่าเรื่องเมืองไทย, แปลโดย สันต์ ท. โจนสมุทร
(พระนคร : สำนักพิมพ์ภาวนา, ๒๕๐๖), หน้า ๓๓๓.

๔
สาธุแบร์, จุดหมายเหตุสาธุแบร์ เล่ม ๑, หน้า ๒๕๘.

การถ่ายยาและกอก หรือดูเอาเลือดออก เพื่อป้องกันโรคไขทรพิษ มาใช้ในกรุงศรีอยุธยา^๑
 ในคานพระมหากษัตริย์เมื่อเกิดโรคระบาดขึ้นก็จะทรงประกอบพระราชพิธีเพื่อเป็นการบำรุง
 ขวัญประชาชน ทั้งเป็นการจรและประจำ

ในบันทึกของชาวต่างประเทศได้กล่าวถึงการป้องกันและบำบัดโรคระบาดของ
 ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาไว้ ดังนี้

ในระหว่างที่เกิดความไข้เจ็บชุกชุมนี้ พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงแสดงพระองค์เป็น
 พุทธศาสนิกชนอย่างดี... โดยลงมือทำทัฬหีพระองค์เองก็มี และสั่งให้คนอื่นทำ
 พิธีต่าง ๆ ก็มี กล่าวคือ ได้มีการสวดมนต์เสวยพระ มีการสวดมนต์ในที่ประชุม
 ทำน้ำมนต์และทำพิธีต่าง ๆ หลายพันอย่าง ซึ่งพระสงฆ์ได้ทำทั้งในเมืองและนอก
 เมือง^๒

พิธีการดังกล่าวนี้อาจจะเป็นพระราชพิธีอาพาธพินาศ ซึ่งเป็นพิธีจร ทำขึ้น
 เมื่อเกิดโรคระบาด^๓ พิธีนี้จัดทำขึ้นเพื่อเป็นการบำรุงขวัญประชาชนที่ตื่นตระหนกจากความ
 ร้ายแรงของโรคระบาด^๔ พระราชพิธีที่จัดทำขึ้นเพื่อเป็นการปลอบขวัญประชาชนนี้จะมีพิธีประจำ

^๑ กรมศิลป์ากร, ประชุมพงศาวดารภาค ๓๕ เล่ม ๔, หน้า ๒๒๑.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๐.

^๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำวรวงษาเทพ, "พระราชพิธี
 จักรพรรดิราชาธิราชและพระราชพิธีอาพาธพินาศ" ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาค ๔ ฉบับ
 หอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๔), หน้า ๑๘๗.

^๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน
 (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๔), หน้า ๑๓๐.

อีกทางหาก ซึ่งทำประจำทุก ๆ ปี คือ พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์^๑ มีขึ้นในเดือนสี่ ซึ่ง
เป็นระยะจะเข้าหน้าร้อนที่มักจะมีโรคระบาดขึ้น หากไม่เกิดโรคระบาดอย่างน้อยก็เป็น
การบำรุงขวัญของประชาชน เพราะเคยรู้และเคยเห็นฤทธิ์ของโรคระบาดมาแล้ว พระราช
พิธีนี้ได้กระทำตลอดมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

การป้องกันส่วนบุคคลและครอบครัว ใช้วิธีการทางไสยศาสตร์ เช่น การผูก
ตะกรุดพิสมรคาศ์ผ้าประเจียด ลงเลขยันต์ ตลอดจนคาถาอาคม วงค้ายสายสิญจน์ หรือปัก
เจดิวัวคามเขมบริเวณบ้าน ปักเลขยันต์ไว้ที่ปากประตู^๒ และมีการปักตราขุนพล^๓ ไว้หน้า
บ้าน เพื่อป้องกันให้ผีเข้ามามีทำลาย เพราะเชื่อกันว่าโรคระบาดที่เกิดขึ้นนั้น เกิดจาก
การกระทำของภูติผีปีศาจ

นอกจากนี้ยังพยายามที่จะป้องกันไม่ให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บขึ้นด้วยการระมัดระวังใน
ค่านิยมยี่ส่วนตัวอีกด้วย อันได้แก่เรื่องต่อไปนี้

^๑ ฎีกาละเอียดในพระราชพิธีสิบสองเดือน, หน้า ๑๗๗ - ๒๓๑.

^๒ เจริญ อินทรเกษม "ตรา." สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน

๑๒ (๒๕๑๖ - ๒๕๑๗) : ๗๕๑๗

^๓ ตราขุนพลมีลักษณะ เป็นรูปกากบาทที่เอาปูนแดงเขียนไว้ทั้งหมด ซึ่งเป็นหม้อทำ
ขึ้นเฉพาะใส่หน้าศก ตระโพนกหรือน้ำศกมะพร้าวแล้วเขียนเป็นวงกลมเล็ก อีกสองวง สมมุติ
ว่าเป็นตราดังนี้ ⊗ บางทีก็เขียนเป็นวงกลมข้างล่างอีกวงหนึ่ง สมมุติว่าเป็นปากดังนี้
⊗ แล้วเอาไปสวมบนปลายไม้ปักไว้หน้าบ้านหรือตรงเชิงบันไดที่จะขึ้นเรือนหันหน้า
ที่มิตราขุนพลออกทางนอกให้เห็นชัดเพื่อป้องกันผีเข้าโดยเฉพาะ โดยเชื่อกันว่าเมื่อผีเห็น
หม้อศก มิตราขุนพลก็จะกลัว ไม่กล้าเข้ามา เพราะเป็นบ้านขุนพลนายผีนายยักษ์คุ้มครอง
อยู่

กานอาหาร อาหารหลักของคนไทยคือข้าว และเชื่อว่าข้าวนั้นถ้าจะหุง จะต้อง
 ใช้น้ำเสียก่อน ๓ หรือ ๔ วัน จึงจะหุงได้ มิฉะนั้นจะเกิดความไข้ กับข้าวได้แก่เจ้าพวก
 ปลา ไม่นิยมบริโภคเนื้อวัว ถึงแม้จะมีราคาถูก เพราะเชื่อกันว่า จะทำให้มีอาการปวดท้อง
 อย่างที่เรียกตามภาษาพื้นบ้านว่า โรคหมาเบื้อ (Mont-de-Chien) โรคนี้คนไข้อาจ
 ทนภายในยี่สิบสี่ชั่วโมง วิธีการรักษาคนป่วยจะต้องทนให้เขาเอาเหล็กแดงทาบเข้าเท้าจึงจะ
 หายขาด และเหตุผลอีกประการหนึ่งที่ไม่นิยมบริโภคเนื้อวัว เพราะเชื่อกันเป็นประเพณีว่า
 ในชาติก่อนโน้นพระพุทธเจ้าได้เสวยชาติเป็นโคผู้ หรือนางโค ถือว่าการบริโภคเนื้อวัวนั้นผิด
 พุทธบัญญัติ และเป็นการละเมิดข้อห้ามทางศาสนา^๒

ปริมาณอาหารที่กินนั้นก็น้อยมาก ดังนั้นจึงไม่ปรากฏว่ามีผู้เป็นโรคเพราะบริโภค
 อาหารเกินขนาด^๓

สำหรับคนป่วยไข้จะบริโภคแต่ข้าวต้มเพียงอย่างเดียว หรือ อาจจะมีปลาแห้ง
 คั่ว^๔ ส่วนน้ำต้มเนื้อนั้นถือว่าเป็นของแสลง ขนาดทำให้ถึงแก่ชีวิตได้ เพราะทำให้ท้อง
 อืดและ เมื่อคนไข้จะบริโภคอาหารหนักไ้บ้างแล้วก็ให้กินเนื้อหมู ซึ่งไม่คอยแสลง ถือว่าดี
 กว่าเนื้อสัตว์อย่างอื่นหมด^๕

^๑ องค์การคำคุณศัพท์, ประเพณีพงศาวดารภาคที่ ๔๔, (พระนคร : ศุภสภา,
 ๒๕๑๑), หน้า ๑๖.

^๒ นิโคลาส แชรเวส, ประวัติศาสตร์ชนรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม,
 แปลโดย สันต์ ท. โจนสุทร (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๖), หน้า ๑๖๓.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

^๔ ลากูแบร์, จดหมายเหตุลากูแบร์, เล่ม ๑, หน้า ๒๘๑. และ ปาเลกซ์,
เล่าเรื่องเมืองไทย, หน้า ๓๓๓.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๑.

น้ำดื่ม คนไทยชอบดื่มน้ำบริสุทธิ์ โดยเฉพาะที่อบไอน้ำ ชาวไทยจะไปตักน้ำจากต้นน้ำไปใส่ตุ่มไว้หลาย ๆ วัน ให้โคลนตกตะกอนเสียก่อนจึงจะใช้ดื่ม เพราะเชื่อกันว่าถ้าไม่ระมัดระวังในเรื่องน้ำดื่มแล้ว ไม่ช้าจะเกิดโรคภัยไข้เจ็บขึ้น ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ โปรดฯ ให้มีการประปาขึ้นในพระราชวังสราญบุรี โดยความร่วมมือของวิศวกรชาวฝรั่งเศส^๒ แต่วิธีการทำน้ำประปาใช้เช่นนี้หลังจากรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ก็ไม่ปรากฏว่ามาใช้อีก จนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕ จึงได้ริเริ่มนำมาใช้อีกครั้งหนึ่ง

การชำระร่างกาย คนไทยทั้งชายหญิงชอบอาบน้ำมาก ไม่ใช่แต่เพื่อชำระร่างกายและร่อนอบอ้าวเท่านั้น ยังถือว่าเป็นการสำราญใจอย่างหนึ่งของชีวิต พวกขุนนางและหญิงมีฐานะดีจะอาบน้ำภายในบ้านของตน ส่วนคนที่ฐานะไม่อำนวยจะชวนกันไปอาบน้ำในแม่น้ำพรหม ๆ กันโดยใช้ผ้าชุบน้ำเช็ด^๓ ล้างแบริ้วได้สมัยสมบูรณ์ในเรื่องนี้ว่า คนไทยจะอาบน้ำวันละ ๓ - ๔ ครั้ง โดยลงไปแช่ในน้ำหรือตักน้ำขยัขึ้นรดตัว อาบแล้วอบด้วยของหอมและใช้ผ้าเช็ดตัวแห้งๆ ประแบ่งให้เป็นคอกขาว ๆ ที่ยอคอก เป็นการแสดงว่าได้อาบน้ำชำระ

^๑ องค์การคำคุณศัพท์, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๔, หน้า ๑๖๒.

^๒ เติมสมเด็จพระนารายณ์ทรงกินน้ำจากอ่างเก็บน้ำอยู่ที่ศูนย์กลางทุ่ง เรียกว่าทะเลชุบศร น้ำในบึงนี้สะอาดและลึกมาก มีเจ้าพนักงานประจำรักษาตลอดปี เมื่อออกพระวิสุทธสุนทรไปฝรั่งเศส ได้ดูการชุกคลองที่แวร์ซายส์ มีการสร้างสะพาน, ฝั่งท่อน้ำ ทำเขื่อนและไปดูการประปาที่เมืองมาร์ตุลี ทูตไทยได้แสดงความสนใจการประปามาก ถึงกับเข้าขมอึกสมเด็จพระนารายณ์จึงรับสั่งให้วิศวกรฝรั่งเศสสร้างที่กักน้ำ เมื่อกักน้ำใสสะอาดแล้วก็ให้นำน้ำให้ไหลลงไปทางปากจั่น ชักน้ำมารวมในสระแก้ว ซึ่งกว้างประมาณ ๑๕ วา และจากกระษेत्रนี้ได้ฝังท่อหินเผาปล่อยน้ำประปาไปบรรจถังขนาดใหญ่แล้วแจกจ่ายไปทั่วพระราชฐาน

^๓ นีโคลาัส แวร์แวนส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, หน้า ๑๑๗ - ๑๑๘.

ใหม่ ๆ การที่จะไปเยี่ยมผู้ใดนั้น คนไทยถือว่าถ้าไม่อาบน้ำเสียก่อน คนไทยถือว่าไม่สุภาพมาก

การนอน คนไทยจะนอนกับพื้นห้อง มีเสื่อหรือพรมปูก่อน (แล้วแต่ฐานะ) แล้วใช้
พูกบาง ๆ ปูทับ และมีมุ้งครอบกันยุงเสมอ ^๒ เชื่อกันว่า การนอนกลางแจ้งและนอนกับพื้นดินมัก
กระทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บขึ้น ^๓

การรักษาฟัน ชาวไทยไม่ใช่แปรง ๆ ฟัน แต่จะใช้กิ่งข่อยทุบหรือเคี้ยวอย่าง
ที่พระสงฆ์ใช้กันอยู่ ชาวบ้านชอบใช้เปลือกหมากตัดขวางสีฟัน นอกจากนั้นยังชอบกินหมาก ทำ
ให้ครวมน้ำหมากจับกรงหน้าฟันที่ละเอียด จนกลายเป็นสีดำ ฉะนั้นจึงยอมฟันของตนให้เป็นสี
ดำเสียเลย มิฉะนั้นแล้วหมากน้ำพลูที่บานออกมาจับอยู่ที่ฟันซึ่งมีสีขาวโดยธรรมชาติจะมองดูน่า
เกลียดน่าชยะแขยง ^๔ การยอมฟันนั้นนอกจากจะเป็นการรักษาความสะอาดแล้ว ยังถือว่าเป็น
ความงามอย่างหนึ่ง ^๕

^๑ ลาดูแบร์, จดหมายเหตุลาดูแบร์ เล่ม ๑, หน้า ๑๒๖.

^๒ นิโคลาส แชรแวงส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, หน้า ๑๐๕.

^๓ องค์การค้ำจุนศาสนา, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๔, หน้า ๑๖๓.

^๔ ลาดูแบร์, จดหมายเหตุลาดูแบร์, เล่ม ๒

^๕ ปาเลกัวซ์ เล่าเรื่องเมืองไทย, หน้า ๑๑๗.

กฎยอมฟัน จะเริ่มทำเมื่ออายุ ๑๔ - ๑๕ ปี วิธีการยอมฟันทำดังนี้

- ใหนอนเหงาขยู่บนฟัน ๓ วัน เอนานัษะนาวชำระล้างฟันอยู่ตลอด ๓ วัน
- ครอบ ๓ วันแล้วใช้ยาชนิดหนึ่งขัดฟันเสียจนเป็นสีแดง
- แล้วใช้ผงกะลาปะพรวา แผไฟตำละเอียดค้ขัดฟันจนเป็นสีดำ

ขณะที่ทำเสร็จใหม่ ๆ จะอ่อนเพลีย การไชยากลางฟันนั้นทรมานมาก จะซาไปทั้งปาก
ใครจะถอนฟันไปหมดทุกาก็ไม่มีความรู้สึก ถ้าขบเคี้ยวอะไรแรง ๆ อาจจะร่วงใน ๓ วันแรก
จึงรับประทานแต่น้ำข้าวต้มเย็นชืดเท่านั้น โดยหยุดลงไปซา ๆ ในลำคอ ไม่ให้ถูกฟัน เพราะ
เมื่ถูกสัมผัสเกิดเจ็บก็อาจทำให้เสียฟันได้ เสร็จแล้วจะนอนคลุมร่างกายให้มืดสนิทจนกว่าจะรู้สึก
ว่าความร้าวระแวมที่ไรฟันใดคลายลงแล้ว และเหงือกที่บวมอยู่ก็ยุบหายลงแล้ว

น้ำยาที่ใช้ขัดให้ฟันจนเป็นสีแดงนั้น ใช้ยอมเล่มมือแก้วให้แดงคู่สวยใดควย สำหรับ
เล่มนี้ ผู้ใดเท่านั้นที่ไว้ เล็บยาวและยอมแก้วให้แดง

ข) การบำบัดรักษา

๑) การบำบัดด้วยยา

การบำบัดด้วยยานับได้ว่าเป็นการบำบัดหลักของการแพทย์แผนโบราณ การแพทย์ไทยโบราณถือว่า พืชทุกชนิดมีสรรพคุณเป็นยาทั้งสิ้น^๑ พืชที่นำมาใช้ทำยานี้เรียกรวม ๆ ว่า "เครื่องสมุนไพร" อาจจะใช้ส่วนใดส่วนหนึ่ง หรือทุกส่วน นับตั้งแต่ ราก เปลือก แก่น ใบ ดอก ผล และยาง ทั้งที่เป็นพืชในเมืองไทย เช่น จันทน์แดง สมอ มะขามป้อม ใบมะกอก และที่มาจากต่างประเทศ เช่น พริกไทย เทียน ดอกจันทน์เทศ โสม พวกนี้เรียกว่า "เครื่องเทศ"^๒ เครื่องยาที่รองลงมาจากพืช ได้แก่ สิ่งต่าง ๆ ที่ได้มาจากสัตว์และคน อาจจะเป็น ขน นม เลือด กี้ กระจก จนกระทั่งมูลของมัน นิโคลาส แชรเวส ซึ่งเดินทางเข้ามาพร้อมกับคณะราชทูตฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๘ ได้เล่าถึงการใช้ตัวยาจากสัตว์ไว้ดังนี้

ทุกส่วนสรรพทางค์ของสัตว์ชนิดนี้(แรด) ใช้ทำยาได้ทั้งนั้น เฉพาะขนนั้น มีสรรพคุณแก้ยาเบื่อ ยาเมา ... เขากินเนื้อแรดเหมือนกัน และคนสยามบอกวาทอรอย เลือดของมันก็ใช้ประโยชน์ได้ ... ใช้ประกอบเป็นยาแก้เจ็บหน้าอก และอาการโรคอย่างอื่น ๆ อีกมาก^๓

^๑ พล.ท. คำเนิร เลขะกุล, "การแพทย์ไทยสมัยอยุธยา", หน้า ๔๕.

^๒ พระองค์เจ้าศรีเสาวภางค์, "เรื่องแพทย์หมอ", หน้า ๒๐๗.

^๓ นิโคลาส แชรเวส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม,

นอกจากพืชและสัตว์แล้ว ยังมีตัวยาที่ได้จากแร่ธาตุ เช่น จุนลี คิมประสัวชาว คินสอพอง สารส้ม ปรอท เกลือสินเชาว์ และทองคำเปลว เป็นต้น แร่ธาตุเหล่านี้ใช้เป็น ส่วนผสมในการปรุงยา แต่ในตำรายาไทยมิใช้ไม่มากนัก

การปรุงยามีตั้งแต่การปรุงอย่างง่าย ๆ ด้วยสมุนไพรเพียง ๒ - ๓ อย่าง ซึ่ง เป็นที่รู้จักทั่วไปในระดับชาวบ้าน เช่น ความรู้ในการเอาพิษเสนแก่พิษไฟลวก^๒ การแก้ไข ผงเข้าตาโดยเอาน้ำขมิ้นหยอดตา^๓ ซึ่งเป็นการแก้ไขความเจ็บป่วยเล็กน้อย ๆ ที่เกิดขึ้น

ส่วนการปรุงยารักษาโรคใหญ่ ๆ นั้น ต้องอาศัยตำราที่กำหนดไว้ ซึ่งอาจจะ เกิดจากการทดลองเห็นผลดีแล้วเขียนเป็นตำรา หรือ เกิดนิมิตฝันว่านิบอ กเรียกว่า "ยา นิบอ" ซึ่งไม่มีมาตรฐานแน่นอนในการปรุงยาแล้วแต่เจ้าของตำราจะกำหนดประเภทของ สมุนไพร สัดส่วนในการปรุงและขนาดในการรับประทาน ยาที่ปรุงขึ้นแบ่งชนิดของยาได้ ดังนี้^๔

- ๑. ยาเม็ด
- ๒. ยาผง
- ๓. ยาขมหรือยาหอม
- ๔. ยาทอง
- ๕. ยาทา

^๑ รวบรวมจาก ตำราพระโอสถพระนารายณ์
^๒ สุนทรภู, ขุนช้างขุนแผน, (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๑๓),

หน้า ๑๐๓๘.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕๔.

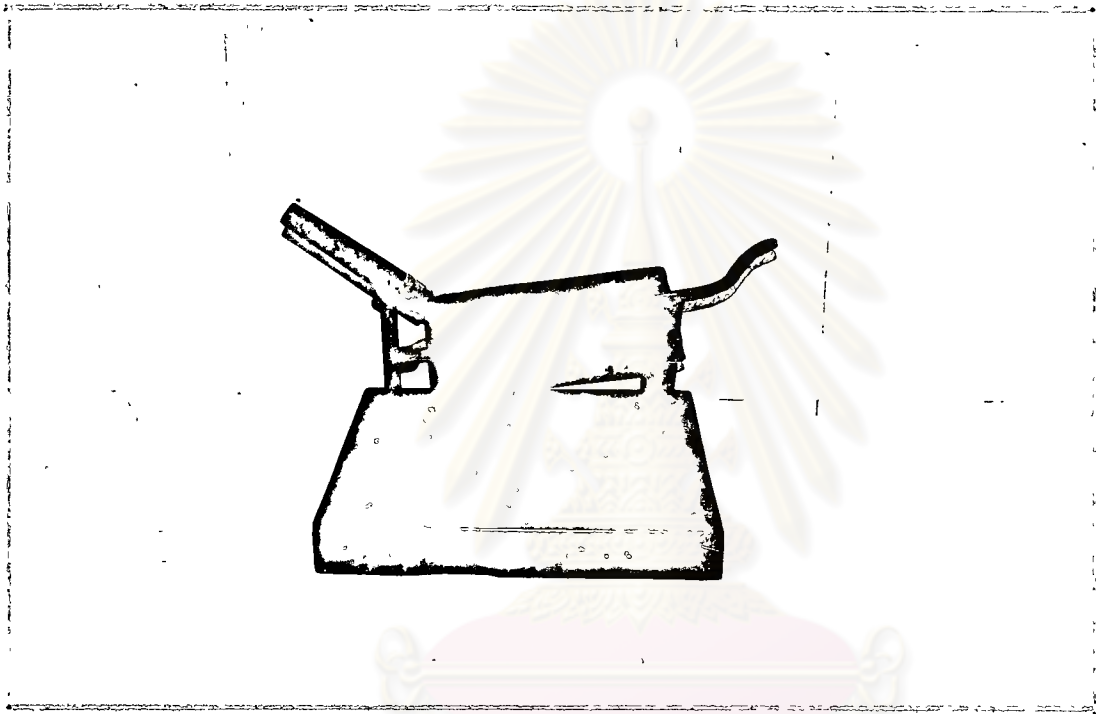
^๔ รวบรวมจาก ตำราโอสถพระนารายณ์, ตำรายาจากจารึกวัดราชโอรสาราม, และ ตำราเภสัชฯ

๖. ยานัต
๗. ยาประคบ
๘. ยาชะล้างแผล
๙. ยาสวน
๑๐. ยาพอก
๑๑. ยาสูม
๑๒. ยาคม
๑๓. มวนเป็นนุหรือสูบเอาควัน

การปรุงยาบางชนิดซึ่งใช้กันอยู่เสมอ ๆ คือ

๑. ยาเม็ด ใช้ตัวยาที่ได้จากพืช สัตว์ แร่ธาตุ นำมาทำความสะอาด แล้วจึงนำมาตากให้แห้ง สับหรือหั่นเป็นชิ้น นำมาปรุงบดให้เป็นผงละเอียด จึงนำมานั้นเป็นเม็ด ขนาดเม็ดเล็กใหญ่ตามตำรา ในบางตำรานั้น ก่อนนั้นเม็ดอาจจะให้แทรกน้ำกระสายโดย ใช้โกรงบดยา หรือหินบดยา ให้ตัวยาเข้ากันจึงปั้นเป็นเม็ดเอาไปฝังสมิให้แห้ง ยาเม็ด อีกประเภทหนึ่งเรียกว่ายาลูกกอน มีวิธีการปรุงเหมือนยาเม็ด แต่ก่อนจะปั้นนำมายผสมกับ น้ำผึ้งคุดูให้เข้ากัน นำมานั้นเป็นลูกกอนขนาดเท่า เม็ดถั่วเขียว หรือเม็ดถั่วดำหรือใหญ่ขนาด

ตำราพระโอสถพระนารายณ์, หน้า ๒๘.

ภาพที่ ๑

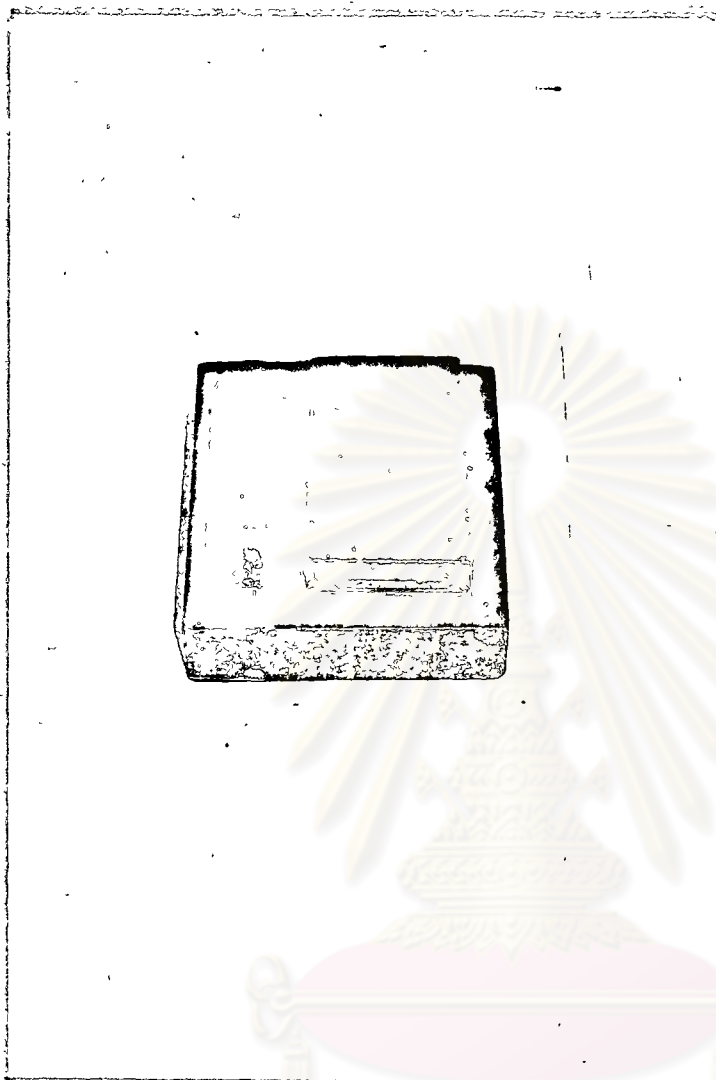
มีคหันยา

ที่มา

พิพิธภัณฑ์ประวัติการแพทย์ไทย

ภาควิชาเภสัชวิทยา คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล

มหาวิทยาลัยมหิดล

ภาพที่ ๒

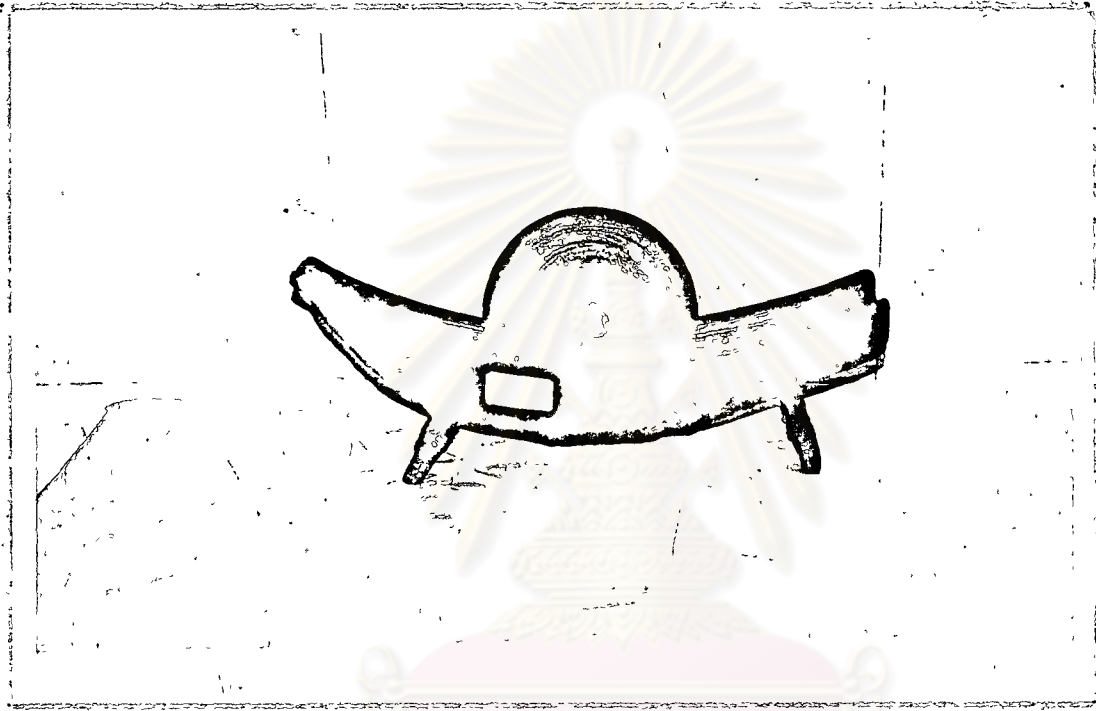
ทินบดยา

ที่มา

พิพิธภัณฑประวัติการแพทย์ไทย

ภาควิชาเภสัชวิทยา คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล

มหาวิทยาลัยมหิดล

ภาพที่ ๓

ที่มา

โครงการบคยา

พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์แพทยไทย

ภาควิชาเภสัชวิทยา คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล

มหาวิทยาลัยมหิดล

เท่าเม็ดใบพุทรา ยาอุกก่อนนี้มักใช้รับประทานเป็นยาอายุวัฒนะ

๒. ยามง ต้องใช้ตัวยาที่ใหม่ ไม่เสื่อมคุณภาพ นำมาตากให้แห้งนำมาตัดเป็นชิ้นเล็ก แล้วปรุงบดให้ละเอียด เวลารับประทานให้ละลายน้ำ

๓. ยาหม้อ หรือยาต้ม ใช้ตัวยาสกหรือแห้งทำความสะอาดสับเป็นชิ้นนำมาปรุงลงหม้อ ใช้ใบตองปิดปากหม้อหรือผ้าขาวบางปิดปากหม้อปิดด้วยเฉด นำไปต้มจะไคของละลายในน้ำออกมาใช้รับประทาน อัตราการต้มจะใช้น้ำ ๓ ส่วน ต้มเคี่ยวให้งวดเหลือ ๑ ส่วน

๔. ยาผง ใช้สมุนไพรต่าง ๆ คองกับสุราจะไคสารละลายในแอลกอฮอล์ ส่วนมากจะใช้เป็นยาจำพวกแก้ชอกช้ำ^๓ หรือแก้เมื่อยขม^๔ หรือเกี่ยวกับโรคสตรี รับประทานหลังการคลอดบุตร^๕

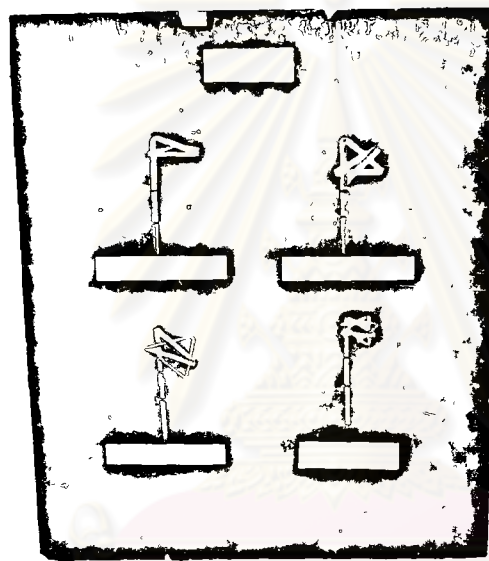
นรินทร์ พงษ์สรวอยเพชร และ พ.ศ.ศ.ปราโมช ศรีภิรมย์, "เภสัชกรรมโบราณ", หมอไทย ยาไทย, โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ไทย กระทรวงศึกษาธิการ (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรื, พ.ศ. ๒๕๒๑), หน้า ๒๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒

^๓ สาราญ วังศนาท, "การแพทย์สมัยอยุธยา," หน้า ๓๓

^๔ ตำราพระโอสถพระนารายณ์ หน้า ๓๓.

นรินทร์ พงษ์สรวอยเพชร และ พ.ศ.ศ. ปราโมช ศรีภิรมย์, "เภสัชกรรมโบราณ", หน้า ๒๒

ภาพที่ ๔ เฉลว

ที่มา

พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์แพทย์ไทย
 ภาควิชาเภสัชวิทยา คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล
 มหาวิทยาลัยมหิดล

ในสมัยอยุธยา รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ได้รับความรู้ทางการแพทย์จากยุโรป
 ที่ยาที่หมอยุโรปใช้นั้น แตกต่างจากหมอไทยที่ใช้ยู่ตามพื้นเมือง เช่น มีทกสารเคมีที่ได้
 จากธรรมชาติมากกว่าที่ได้จากพวกต้นไม้ การนำแร่บางชนิดมาใช้รักษาพิษสัตว์ เช่น การ
 ใช้หินสีค่าชนิดหนึ่งปะเข้าที่ปากแผลที่ถูกงูกัด (หินชนิดนี้ ชาวโปรตุเกสในอินเดียเป็นผู้คิด
 ประกอบขึ้น) เมื่อหินนี้ถูกพิษออกหมดแล้ว หินก็จะหลุดจากแผล หลังจากนั้นให้คนไข้ดื่มยา
 ออริคัง (Ovietan) ละลายในเหล้าพื้นเมือง หินชนิดนี้ใช้ให้หลายครั้ง แต่ถ้าจะให้ดี
 เหมือนครั้งแรกต้องแช่น้ำแมคนไชยสิบสี่ชั่วโมง^๒ นอกจากตัวยาเหล่านี้แล้ว ชาวยุโรปยัง
 แนะนำให้หมอยุโรปรู้จักใช้ยาบางชนิด เช่น แนะนำให้รู้จักใช้ควินินคัมกินแก๊ซ^๓ เป็นต้น

การปรุงยาของหมอไทยนั้น ยึดถือตามตำราที่บรรพบุรุษได้สั่งสอนไว้ และจะไม่
 ปรับปรุงแก้ไขตำรานั้นแต่ประการใด^๔ เพราะถือว่าตำรานั้นศักดิ์สิทธิ์^๕ ถ้าหากยานั้นไม่
 สามารถจะรักษาหายได้ ก็ถือว่าเป็นกรรมของคนไข้ หรือโทษว่าเพราะคนไข้ถูกคุณไสย
 จึงไม่มีทางที่จะรักษาได้คชยยาขนานใด ๆ ลาลูแบร์ กล่าวว่า หมอไทยนั้นขาดความรู้ใน
 วิชาเคมีที่จะใช้ในการผสมยา^๖ นิโคลาส แชรแวงส ซึ่งเดินทางเข้ามาเมืองไทยก่อนลาลูแบร์

^๑ นิโคลาส แชรแวงส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม,
 หน้า ๓๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน

^๓ ลาลูแบร์, จดหมายเหตุลาลูแบร์, หน้า ๒๘๒.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๒.

^๕ พล.ท.คำเนิร เลชะกุล, "การแพทย์สมัยอยุธยา", หน้า ๕๓.

^๖ ลาลูแบร์, จดหมายเหตุลาลูแบร์, หน้า ๒๗๘.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๒.

๔๒ ปี กลับกล่าวชมเชยว่า "เขามีความรู้ทางวิชาเคมี ดีพอใช้" นอกจากนี้ในการปรุงยาของหมอไทย จะผูกพันอยู่กับเรื่องของโศกกลาง และเกล็ดที่อยู่ตลอดเวลา นับตั้งแต่การเก็บสมุนไพร ก็กำหนดเก็บเป็นฤดู ๆ ไป การที่ต้องปักฉลวไว้ปากหม้อยา^๒ หรือเมื่อเวลาต้มคองเอาทองผูกคอกหม้อยา หรือเมื่อปรุงยาต้องเขียนยันต์ลงบนกระดาษปิดปากหม้อยาไว้หลายแผ่น เพื่อป้องกัน พชรพญาธรมมาซึ่งดูม อาสูร รพคุณของยาไปตามควันที่พุ่งออกมาจากหม้อยานั้น^๔ และเมื่อจะกินนั้น ตำรายาบางขนานจะกำหนดให้ "ผู้จะกินจุกฐูปกอกไม้บูชาแล้วอธิษฐานไปคามปรารภนาแห่งตนเกิด"^๕

การปรุงยาที่ต้องอาศัยเคล็ด โศกกลาง หรือไสยศาสตร์ประกอบ เช่นนี้ พอเป็นสิ่งจูงใจให้คนไข้เกิดความเชื่อมั่นและเกิดกำลังใจว่า อานาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เหล่านี้จะช่วยให้เขามีประสิทธิภาพในการรักษาโรคยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นลักษณะของ "วิธีการใจจิตบำบัด" ตามหลักจิตเวชศาสตร์ ที่แพทย์แผนปัจจุบันใช้อยู่ในปัจจุบัน^๖

^๑ นีโคลาส แชรเวส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, หน้า ๑๒๘.

^๒ กรมพยาบาล, แพทยศาสตร์สังเคราะห์เป็นลวมทองของผู้ที่เป็นหมอและพยาบาล แม่เรือนที่จะรักษาครอบครัว เล่ม ๑ ภาค ๑ (มปท, ๒๔๓๘), หน้า ๕๐.

^๓ โรงเรียนแพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพนฯ, ตำราเภสัชฯ, หน้า ๒๓๘.

^๔ ลาดูแบร์, จดหมายเหตุลาดูแบร์, หน้า ๒๕๕.

^๕ โรงเรียนแพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพนฯ, ตำราเภสัชฯ, หน้า ๒๓๓.

^๖ พ.ศ.อ.ชลอ อุทกภาชน์, "เรื่องไสยศาสตร์กับการแพทย์แผนโบราณ", หมอไทย ยาไทย, โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ไทย กระทรวงศึกษาธิการ, (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๒), หน้า ๗๐.

นอกจากทฤษฎีวิชาไสยศาสตร์ในการปรุงยาแล้วหมอไทยยังใช้วิชาไสยศาสตร์ในคันอื่นอีก เช่น การหาฤกษ์ยามในการที่จะรักษาคนไข้ ส่วนใหญ่หมอไทยจะหา ฤกษ์ปลอด ฤกษ์ขงชัย ฤกษ์อธิปัต เป็นฤกษ์ที่ใช้รักษาคนไข้ ไม่นิยมฤกษ์อุบาทว์ ฤกษ์ยมชนธิ ฯลฯ การเลือกวันและเวลาดังกล่าวนี้ ก็เพื่อทำให้หมอมั่นใจเกิดกำลังใจว่าฤกษ์ยามเหล่านั้นจะสามารถรักษาคนไข้ให้หายได้ ซึ่งเมื่อเกิดความเชื่อมั่นก็ย่อมทำให้เกิดสมาธิ เกิดสติปัญญาที่จะวินิจฉัยโรคและปรุงยารักษาคนไข้ได้อย่างถูกต้อง

วิธีการรักษาอีกอย่างหนึ่งที่อยู่กับการรักษาของหมอไทยคือ การให้เอกของแสดง แสร้งแวง กล่าวว่าการรักษาของหมอไทยนั้น "มีการให้เอกของแสดงเป็นต้นเป็นประธาน"^๒ จะให้คนไข้รับประทานแต่ข้าวต้มอย่างเดียว ทัพให้ละมด ๆ ส่วนน้ำเนื้อคนนั้นถือว่าแสดงมาก ขนาดทำให้ถึงตายได้ การให้เอกของแสดงนี้เป็นวิธีการหลักอย่างหนึ่งที่หมอไทยใช้ในการบำบัดรักษา

๒) การนวด

เป็นวิธีการบำบัดรักษาอีกแบบหนึ่งซึ่งไทยิฒนาน ในค่านำเรื่องภาพการแพทย์สมัยโบราณ ของ สำนวน วังศัพท ได้อ่างวว่า วิชาหมอนวดได้เจริญมานาน ปรากฏมีรูปจารึกในสมัยสุโขทัย ในสมัยอยุธยาการนวดเป็นวิธีการบำบัดที่ได้รับความนิยม และเป็น

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒.

^๒ นิโคลาส แสร้งแวง, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, หน้า ๑๒๔.

^๓ ลาดูแบร์, จดหมายเหตุลาดูแบร์, หน้า ๒๔๑ - ๒๔๒.

^๔ สำนวน วังศัพท, "ภาพการแพทย์สมัยโบราณ" สารศิริราช ๑๖ (กันยายน ๒๕๐๗)

ที่ยอมรับถึงกับมีการตั้งตำแหน่งกรมหมอนวด เป็นกรมหนึ่งในกรมหมอหลวง เจ้ากรมมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงราชรักษาและหลวงราโช เจ้ากรมหมอนวดชายชวาตามลำดับ มีศักดินา ๑๒๐๐^๑ ซึ่งศักดินาส่งเป็นอันดับ ๒ ในกรมหมอหลวง อันแสดงให้เห็นว่า ในสมัยนั้นให้ความสำคัญกับหมอนวดมาก ในสมัยรัตนโกสินทร์ได้มีการฟื้นฟูวิชาหมอนวดโดยการจารึกไว้เป็นทานที่วัดราชโอรส และวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

หมอนวดจะมีตำราที่ใช้แตกต่างกันไป ในตำราหมอนวดจะมีแผนผังแสดงถึงจุดที่จะใช้บนนวด ทามเส้นประสาทและหลอดโลหิต

ในการนวดนี้ มีวิธีการอีกอย่างหนึ่งซึ่งมักจะใช้คู่กับการนวดเพื่อใช้แทนการนวด คือการเหยียบ^๒ ในขุนช่างขุนแผนกล่าวไว้ว่า

นวดเหยียบนวดยา^๓

พอลมถอยคอบไค้สัพพัตม์^๓

ในสมัยอยุธยา การเหยียบใช้กันอยู่ทั่วไป ลาดูแบร์ ได้กล่าวถึงการเหยียบในสมัยอยุธยาไว้ ดังนี้

^๑ องค์การค้ำชูรสก, กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑ (พระนคร : ชูรสก, ๒๔๑๔), หน้า ๒๖๔.

^๒ พล.ท. คำเนิร เลชะกุล, "การแพทย์ไทยสมัยอยุธยา", หน้า ๕๓.

^๓ สุนทรภู, ขุนช่างขุนแผน, หน้า ๔๓๑.

ในกรุงสยามนั้น ถ้าใครป่วยไข้ลง ก็จะเริ่มให้ยี้คเส้นยี้คสาย โดยให้ผู้มีความชำนาญในทางนั้นขึ้นไป แล้วใช้เท้าเหยียบ ๆ ...^๑

๓) การศัลยกรรม

เป็นวิธีการบำบัดที่ชาวยุโรปซึ่งเดินทางเข้ามาติดต่อกับไทยในสมัยอยุธยา เป็นผู้นำเข้ามา ในตำราแพทย์แผนโบราณของไทยนั้นไม่พบหลักฐานว่า หมอไทยได้ใช้การผ่าตัด เป็นส่วนหนึ่งในการรักษาพยาบาลแต่อย่างใด ในตำราแพทย์แผนโบราณของไทยก็ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ ทั้ง ๆ ที่การแพทย์แผนโบราณของไทยมีรากฐานมาจากอินเดีย ซึ่งมีความเจริญก้าวหน้าด้านศัลยกรรมแล้ว สาธุแบร์ ได้กล่าวคำยืนยันไว้ว่า หมอไทยสมัยอยุธยาไม่มีความรู้เกี่ยวกับการผ่าตัด ฉะนั้น การผ่าตัดยาก ๆ เช่น การเจาะกระดูก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระดูกโหลกศีรษะ และการสูบเอาโลหิตเป็นพิษออก จึงต้องอาศัยหมอชาวยุโรป ทั้งนี้ เพราะหมอไทยไม่ได้เรียนวิชากายวิภาคศาสตร์ และไม่เคยมะศพดู ฉะนั้น หมอไทยจึงไม่รู้และไม่สนใจว่า เลือดไหลเวียนในร่างกายอย่างไร^๒

ในเอกสารฝรั่งเศสเกี่ยวกับหน่วยทหารฝรั่งเศสในกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๑ ก่อนหน้าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจะเสด็จสวรรคตเล็กน้อยนั้น เมื่อกรุงศรีอยุธยาและลพบุรีกำลังถูกพระเพทราชา และหลวงสรศักดิ์เข้าควบคุม ชาวฝรั่งเศสทุกคนรวมทั้งพวกบาดหลวงในกรุงศรีอยุธยาถูกจับหมด ยกเว้นนายแพทย์ชาวฝรั่งเศส ๒ - ๓ คน พวกนายแพทย์

^๑ สาธุแบร์, จดหมายเหตุสาธุแบร์, เล่ม ๒, หน้า ๒๘๐.

^๒ E(dgar) Asworth Underwood, "Traditional Medicine and Surgery in the orient", Encyclopaedia Britannica 11(1974) : 824

^๓ สาธุแบร์, จดหมายเหตุสาธุแบร์, หน้า ๒๗๗.

เหล่านี้เองทำหน้าที่ส่งข่าวปลาอาหารเลี้ยงดูพวกที่ถูกคุมขัง และต่อมาเมื่อ นายพลเคฟาช ที่คุมทหารฝรั่งเศสยึดป้อมบางกอก คอสูกับทหารไทยอยู่นั้น ยอมถอนกำลังออกไปจากประเทศไทย แต่ไม่มีเรือ ไทยจึงให้ยืมเรือกำปั่น ๒ ลำ โดยเกณฑ์ไทยยี่ดุกุชชายนายพลเคฟาช คนหนึ่ง กับ ศัลยแพทย์ประจำกองทหารคนหนึ่งไว้เป็นตัวประกัน^๒

จากหลักฐานเหล่านี้ แสดงว่า ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น มีศัลยแพทย์ และแพทย์สาขาอื่นอีกหลายคน นอกจากที่กล่าวข้างต้น และที่ประจำในโรงพยาบาลที่บาดหลวง ฝรั่งเศสได้ตั้งขึ้น นอกจากนี้ยังมีหมอศัลยกรรมชื่อ คาเนียด หมอชาว ฮอลันดา รักษาบาดแผล และคงจะรักษา เป็นกรณีพิเศษอยู่ที่บ้านอีกด้วย^๓

^๑ ขจร สุขพานิช, ออกญาวิไชเยนทร์ (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๖), หน้า ๕๕.

^๒ มอริส คอลลิส. แซมเมียดไวท์ เจ้าท้าวการเมืองมะลิกครั้งสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แปลโดย พระยาสารศาสตราศิริลักษณ์ (พระนคร : โสภณพิพรรพธรนากร, ๒๔๘๐; หน้า ๓๕๕.

^๓ ขจร สุขพานิช, ออกญาวิไชเยนทร์, หน้า ๓๐๑.

นายแพทย์ผู้นั้นเป็นผู้สมรู้ร่วมคิดกับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ พระสนมเอกในสมเด็จพระนารายณ์ ให้ออกนอกวัง โดยกราบทูลสมเด็จพระนารายณ์ว่า ออกมารักษาบาดแผลกับศัลยกรรมผู้นั้น แล้วแอบไปพบกับสมเด็จพระอนุชา ทำให้เป็นข่าวอื้อฉาว เมื่อข่าวนี้แพร่ออกไป สมเด็จพระนารายณ์ จึงไม่โปรดให้นำนางออกจากวังไปไหนอีก เป็นการป้องกันข่าวอื้อฉาวนั้น ส่วนบาดแผลนั้นก็ให้พวกนางสาวในพอกพยาบาลรักษากันไป และหมอเคเนียดนั้น คงจะเข้ามาเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์จะรับ มร.โปนาร์ต เข้ามาเป็นหมอประจำพระองค์ เพราะมีฉะนั้น สมเด็จพระนารายณ์คงไม่โปรดให้ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ไปรักษานอกวัง

การทำศัลยกรรมไต้ปรากฏในเอกสารของชาวต่างประเทศในสมัยอยุธยา เป็นครั้งแรกคือ การทำศัลยกรรมของ เซอร์ว่าเลีย เคอ ฟอรับง^๑ ซึ่งมีได้ศึกษาทางการแพทย์มาก่อน แต่การที่เขาสามารถช่วยชีวิตคนเจ็บได้สำเร็จ เพราะเขาสังเกตเห็นนายแพทย์เคยทำมาก่อน^๒ ศัลยกรรมครั้งนี้เกิดขึ้นที่เมืองบางกอก(ธนบุรี) ในคราวที่เกิดกบฏมักกะสัน ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ขณะนั้น ฟอรับง เป็นผู้ว่าราชการ ไต้ควบคุมทหาร ซึ่งประกอบด้วยชนกัณฑ์หลายชาติ มีฝรั่งเศส อังกฤษ โปรตุเกส และไทย รักษาป้อมเมืองบางกอก ทหาร ประชาชน และพระสงฆ์ ถูกพวกขบถฆ่าด้วยกริชดาบและบาศเจ็บสาหัสเป็นอันมาก ในจำนวนนั้น ฟอรับงพบนายทหารหนุ่มฝรั่งเศสคนหนึ่งชื่อ โบเชอะคาร์ท ถูกแทงด้วยกริชคนหนึ่งอยู่บนป้อม ครั้งแรกฟอรับงเข้าใจว่าเขาคงตายแล้วแต่เมื่อตรวจละเอียด พบว่ายังมีชีวิตอยู่ แต่พูดไม่ได้เสียแล้ว ที่ปากของเขานี้มีน้ำลายเป็นฟอง ท้องเหวอะ ใต้พุง และกระเพาะอาหารทะลักออกมาข้างนอก ท้องอยู่ที่สะโพก ฟอรับงไม่ทราบจะช่วยอย่างไร เพราะไม่มียาและแพทย์ เขาจึงลองใช้ไหมมาสนเข็มสองเล่ม ยกใต้และกระเพาะอาหารเข้าในที่เดิมในท้อง แล้วเย็บแผลตามแบบที่เคยเห็นมา และผนวกสองทบให้ติดกันไว้ เอาไขขาวดี แล้วเอาเหล้ารด ซึ่งเป็นเหล้า"โอเคอวี" ชนิดหนึ่ง มาผสมแล้วชะล้างคนเจ็บ ทำเช่นนี้อยู่สิบวัน ตลอดเวลาคนเจ็บไม่มีไข้ และไม่มีอาการที่ทำให้วิตก ฟอรับงเล่าว่า ขณะที่ยกใต้และ

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

^๑ เซอร์ว่าเลีย เคอ ฟอรับง (Chevalier de Forbin)

เดินทางเข้ามาเมืองไทยพร้อมกับคณะทูตฝรั่งเศสคณะแรก ซึ่งมี เซอร์ว่าเลีย เคอ โชมองต์ เป็นหัวหน้าคณะ สมเด็จพระนารายณ์ โปรดฯ ให้ ฟอรับง เข้ารับราชการเพื่อฝึกหัดทหารตามแบบฝรั่งเศส ฟอรับงรับราชการจนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นออกพระศักดิ์สงคราม

^๒ เซอร์ว่าเลีย เคอ ฟอรับง, "จดหมายเหตุฟอรับง" ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๘๐

(พระนคร : อรุณสภา, ๒๕๑๓), หน้า ๑๓๓.

กระเพาะของคนเจ็บเข้าไปในท้องนั้นมันแห้งเหมือนกระตางหนึ่งสี่ และมีเลือดข้น ๆ ติด
อยู่ด้วย แต่ถึงกระนั้น ก็ไม่เป็นอุปสรรคแต่อย่างใด ไม่กันั้นนายทหารหนุ่มคนนั้นก็หาย การ
ใช้ไขขาวในการทำศัลยกรรมนี้ นายแพทย์ฝรั่งเศสก็เคยใช้มาได้ผลเช่นเดียวกัน^๒

๔) การกอกโลหิต

การกอกโลหิตหมายถึงการดูดเอาเลือดออกจากร่างกาย^๓ ไม่ว่าจะโดยวิธี
การใด ๆ อาจจะใช้วิธีแทงเอาเลือดออก หรือใช้ปลิงดูดก็ได้ การเจาะเลือดออกนี้เกิด
จากความเชื่อว่า การมีเลือดมากหรือเลือดคั่ง เป็นสาเหตุหนึ่งทำให้เกิดโรค เช่น คนไข
ปวดศีรษะอย่างแรง วิธีนี้ในยุโรปได้ทำมาตั้งแต่สมัยก่อนคริสตกักราช และแพร่หลายอยู่จน
กระทั่งสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา (ค.ศ. ๑๕๐๐ - ๑๗๐๐ หรือ พ.ศ. ๒๐๔๓ - ๒๒๔๓) ในสมัย
สมเด็จพระนารายณ์มหาราช หมอชาวยุโรปนำมาใช้เยี่ยงยาอย่างแพร่หลาย เช่น หมอแซมบอนโน
ให้การรักษาสุนัขใหญ่ โดยวิธีนี้การกอกโลหิต และให้ยาเท่านั้น^๔ วิธีการกอกโลหิตนี้ สมเด็จ-

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ สุก แสงวิเชียร, "การแพทย์แผนปัจจุบันสมัยกรุงศรีอยุธยา" ศิลปากร

๑๕(กันยายน ๒๕๑๔) : ๖๗

^๓ เรื่องเดียวกัน.

^๔ ลาลูแบร์, จดหมายเหตุลาลูแบร์, หน้า ๔๐๗.

^๕ พอร์บิงเล่าว่า ถึงแม้สมเด็จพระนารายณ์จะทรงยินยอมให้หมอชาวฝรั่งเศสเจาะ
พระโลหิตถวาย แต่ก็เป็นการยุ่งยากมาก เพราะคนไทยนับถือพระมหากษัตริย์ ไม่กล้าแตะ
ต้องพระวรกาย ชุนนางผู้หนึ่งจึงให้ความเห็นว่า ควรจะแห้วม่าน แล้วให้พระองค์ยกพระกร
ออกมาทางช่องที่แห้วนั้น เพื่อให้แพทย์เจาะพระโลหิตออก ด้วยวิธีการเช่นนี้ แพทย์จะไม่ทราบ
ทราบว่าจะเจาะพระกรหรือแขนผู้ใด แต่ยังไม่ทันจะเจาะพระโลหิตก็หายประจวบเสียก่อน ปรากฏละเอียด
ใน ประชุมพงศาวดารภาค ๔๐ จดหมายเหตุพอร์บิง หน้า ๑๓๓ - ๑๓๔.

พระนารายณ์ทรงมีความเชื่อติดถึงกับจะยอมให้นายแพทย์ชาวฝรั่งเสสเจาะพระโลหิตในการ
 ประชวรคราวหนึ่ง^๑ แต่ยังไม่ทันนายแพทย์จะเจาะพระโลหิตถวาย พระองค์ก็หายประชวร
 เสียก่อน

มีข้อที่น่าสังเกตุว่า วิธีการรักษาโดยการกอกโลหิตนี้ ในการแพทย์แผนอินเดีย
 ก็ปรากฏว่ามีใช้อยู่แล้ว ดังปรากฏในพระไตรปิฎกว่า

ก็โดยสมัยนั้นแล ท่านพระบิณฑุวัจนะ อาพาธ เป็นโรคลม เสียคชอกตามข้อ
 อกทั้งหลาย กราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาค ฯ ตรัสอนุญาตแก่ภิกษุทั้ง
 หลายว่า กูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ระบายโลหิตออก โรคลมเสียค
 ชอกตามข้อยังไม่หาย ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาค ฯ
 ตรัสอนุญาตแก่ภิกษุทั้งหลายว่า กูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ระบายโลหิต
 แลกกอกคชอกเขา

ดังนั้น อาจจะกล่าวได้ว่า ความรู้ในเรื่องการกอกโลหิตนี้ หมอไทยได้รับจาก
 อินเดีย มิใช่รับจากหมอชาวยุโรป แต่ก็คงเป็นไปอย่างไม่แพร่หลายนัก เพราะคนไทย
 ไม่นิยมเอาเลือดออกจากตัว^๓ วิธีการกอกโลหิตนี้ หมอไทยใช้ทั้งวิธีแทงเอาเลือดออก^๔

^๑ เซอรวาเดี่ย เคอ ฟอรับั้ง, "จดหมายเหตุฟอรับั้ง", ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๘๐
 หน้า ๑๓๓.

^๒ พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๕, (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๐),
 หน้า ๔๗ - ๔๘.

^๓ อุด แสงวิเชียร, "การแพทย์แผนปัจจุบันสมัยกรุงศรีอยุธยา", หน้า ๖๖.

^๔ สาธุแบร์, จดหมายเหตุสาธุแบร์, หน้า ๒๐๘.

การกอกัวยเขาคาย^๑ และการใช้ปลิงดูด^๒ การกอกโสहित^๓ ไทยใช้มาจนกระทั่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น กังปรากฏแผนภูมิแสดงการวางปลิงตามจุดต่าง ๆ ของร่างกาย ที่วัชรราชโอรส^๓ และสุนทรภู์^๔ ได้กล่าวถึงการกอกโสहितไว้ว่า

โอบางกอกกอกเสือกให้เหือดโรค
แต่ความโศกนี้จะกอกออกที่ไหน^๕

๕) รุกิกรรม

การคลอดบุตรของคนไทยสมัยนั้น ทำได้แต่การคลอดธรรมชาติ ถ้ามีการคลอดผิดปกติแม่จะอยู่ในระหว่างอันตรายมาก ในขณะที่คลอดจะมีการขมหน้าท้อง โดยใช้กำลังกดที่หน้าท้องให้เด็กออกเร็วเข้า บางรายใช้เท้าเหยียบ หรือใช้ไม้ทำเป็นรูปเท้าอันเล็ก ๆ กดจึงอันตรายมาก โรคที่มักกลัวสำหรับแพทย์ในสมัยนั้นได้แก่ สันนิบาตหน้าเพลิง คือ ระยะเวลาที่อยู่ไฟแล้วแม่มีไข้ เนื่องจากการติดเชื้อเมื่อเวลาคลอด^๕

^๑ นิโคลาส แชรแวส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, หน้า ๑๒๔.

^๒ ปลิงที่ใช้ดูดนี้เรียกว่า หมอน้อย (ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๙๓ พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, หน้า ๙๕๒.)

^๓ ดูรายละเอียดใน สำราญ วงศ์พาทย์, "ภาพการแพทย์แผนโบราณ", หน้า ๕๗๐.

^๔ สุนทรภู์, นิราศพระประจิม, (พระนคร : โรงพิมพ์ศิวิล, ๒๕๐๔), หน้า ๑๕.

^๕ สำราญ วงศ์พาทย์, การแพทย์ในสมัยอยุธยา, หน้า ๓๗.

หลังจากคลอดแล้ว แม่ต้องอยู่ไฟ คือ นอนบนกระดานไฟ วิธีการนี้ได้มาจาก
อินเดีย ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐ ๑๐๑ ๑๐๒ ๑๐๓ ๑๐๔ ๑๐๕ ๑๐๖ ๑๐๗ ๑๐๘ ๑๐๙ ๑๑๐ ๑๑๑ ๑๑๒ ๑๑๓ ๑๑๔ ๑๑๕ ๑๑๖ ๑๑๗ ๑๑๘ ๑๑๙ ๑๒๐ ๑๒๑ ๑๒๒ ๑๒๓ ๑๒๔ ๑๒๕ ๑๒๖ ๑๒๗ ๑๒๘ ๑๒๙ ๑๓๐ ๑๓๑ ๑๓๒ ๑๓๓ ๑๓๔ ๑๓๕ ๑๓๖ ๑๓๗ ๑๓๘ ๑๓๙ ๑๔๐ ๑๔๑ ๑๔๒ ๑๔๓ ๑๔๔ ๑๔๕ ๑๔๖ ๑๔๗ ๑๔๘ ๑๔๙ ๑๕๐ ๑๕๑ ๑๕๒ ๑๕๓ ๑๕๔ ๑๕๕ ๑๕๖ ๑๕๗ ๑๕๘ ๑๕๙ ๑๖๐ ๑๖๑ ๑๖๒ ๑๖๓ ๑๖๔ ๑๖๕ ๑๖๖ ๑๖๗ ๑๖๘ ๑๖๙ ๑๗๐ ๑๗๑ ๑๗๒ ๑๗๓ ๑๗๔ ๑๗๕ ๑๗๖ ๑๗๗ ๑๗๘ ๑๗๙ ๑๘๐ ๑๘๑ ๑๘๒ ๑๘๓ ๑๘๔ ๑๘๕ ๑๘๖ ๑๘๗ ๑๘๘ ๑๘๙ ๑๙๐ ๑๙๑ ๑๙๒ ๑๙๓ ๑๙๔ ๑๙๕ ๑๙๖ ๑๙๗ ๑๙๘ ๑๙๙ ๒๐๐ ๒๐๑ ๒๐๒ ๒๐๓ ๒๐๔ ๒๐๕ ๒๐๖ ๒๐๗ ๒๐๘ ๒๐๙ ๒๑๐ ๒๑๑ ๒๑๒ ๒๑๓ ๒๑๔ ๒๑๕ ๒๑๖ ๒๑๗ ๒๑๘ ๒๑๙ ๒๒๐ ๒๒๑ ๒๒๒ ๒๒๓ ๒๒๔ ๒๒๕ ๒๒๖ ๒๒๗ ๒๒๘ ๒๒๙ ๒๓๐ ๒๓๑ ๒๓๒ ๒๓๓ ๒๓๔ ๒๓๕ ๒๓๖ ๒๓๗ ๒๓๘ ๒๓๙ ๒๔๐ ๒๔๑ ๒๔๒ ๒๔๓ ๒๔๔ ๒๔๕ ๒๔๖ ๒๔๗ ๒๔๘ ๒๔๙ ๒๕๐ ๒๕๑ ๒๕๒ ๒๕๓ ๒๕๔ ๒๕๕ ๒๕๖ ๒๕๗ ๒๕๘ ๒๕๙ ๒๖๐ ๒๖๑ ๒๖๒ ๒๖๓ ๒๖๔ ๒๖๕ ๒๖๖ ๒๖๗ ๒๖๘ ๒๖๙ ๒๗๐ ๒๗๑ ๒๗๒ ๒๗๓ ๒๗๔ ๒๗๕ ๒๗๖ ๒๗๗ ๒๗๘ ๒๗๙ ๒๘๐ ๒๘๑ ๒๘๒ ๒๘๓ ๒๘๔ ๒๘๕ ๒๘๖ ๒๘๗ ๒๘๘ ๒๘๙ ๒๙๐ ๒๙๑ ๒๙๒ ๒๙๓ ๒๙๔ ๒๙๕ ๒๙๖ ๒๙๗ ๒๙๘ ๒๙๙ ๓๐๐ ๓๐๑ ๓๐๒ ๓๐๓ ๓๐๔ ๓๐๕ ๓๐๖ ๓๐๗ ๓๐๘ ๓๐๙ ๓๑๐ ๓๑๑ ๓๑๒ ๓๑๓ ๓๑๔ ๓๑๕ ๓๑๖ ๓๑๗ ๓๑๘ ๓๑๙ ๓๒๐ ๓๒๑ ๓๒๒ ๓๒๓ ๓๒๔ ๓๒๕ ๓๒๖ ๓๒๗ ๓๒๘ ๓๒๙ ๓๓๐ ๓๓๑ ๓๓๒ ๓๓๓ ๓๓๔ ๓๓๕ ๓๓๖ ๓๓๗ ๓๓๘ ๓๓๙ ๓๔๐ ๓๔๑ ๓๔๒ ๓๔๓ ๓๔๔ ๓๔๕ ๓๔๖ ๓๔๗ ๓๔๘ ๓๔๙ ๓๕๐ ๓๕๑ ๓๕๒ ๓๕๓ ๓๕๔ ๓๕๕ ๓๕๖ ๓๕๗ ๓๕๘ ๓๕๙ ๓๖๐ ๓๖๑ ๓๖๒ ๓๖๓ ๓๖๔ ๓๖๕ ๓๖๖ ๓๖๗ ๓๖๘ ๓๖๙ ๓๗๐ ๓๗๑ ๓๗๒ ๓๗๓ ๓๗๔ ๓๗๕ ๓๗๖ ๓๗๗ ๓๗๘ ๓๗๙ ๓๘๐ ๓๘๑ ๓๘๒ ๓๘๓ ๓๘๔ ๓๘๕ ๓๘๖ ๓๘๗ ๓๘๘ ๓๘๙ ๓๙๐ ๓๙๑ ๓๙๒ ๓๙๓ ๓๙๔ ๓๙๕ ๓๙๖ ๓๙๗ ๓๙๘ ๓๙๙ ๔๐๐ ๔๐๑ ๔๐๒ ๔๐๓ ๔๐๔ ๔๐๕ ๔๐๖ ๔๐๗ ๔๐๘ ๔๐๙ ๔๑๐ ๔๑๑ ๔๑๒ ๔๑๓ ๔๑๔ ๔๑๕ ๔๑๖ ๔๑๗ ๔๑๘ ๔๑๙ ๔๒๐ ๔๒๑ ๔๒๒ ๔๒๓ ๔๒๔ ๔๒๕ ๔๒๖ ๔๒๗ ๔๒๘ ๔๒๙ ๔๓๐ ๔๓๑ ๔๓๒ ๔๓๓ ๔๓๔ ๔๓๕ ๔๓๖ ๔๓๗ ๔๓๘ ๔๓๙ ๔๔๐ ๔๔๑ ๔๔๒ ๔๔๓ ๔๔๔ ๔๔๕ ๔๔๖ ๔๔๗ ๔๔๘ ๔๔๙ ๔๕๐ ๔๕๑ ๔๕๒ ๔๕๓ ๔๕๔ ๔๕๕ ๔๕๖ ๔๕๗ ๔๕๘ ๔๕๙ ๔๖๐ ๔๖๑ ๔๖๒ ๔๖๓ ๔๖๔ ๔๖๕ ๔๖๖ ๔๖๗ ๔๖๘ ๔๖๙ ๔๗๐ ๔๗๑ ๔๗๒ ๔๗๓ ๔๗๔ ๔๗๕ ๔๗๖ ๔๗๗ ๔๗๘ ๔๗๙ ๔๘๐ ๔๘๑ ๔๘๒ ๔๘๓ ๔๘๔ ๔๘๕ ๔๘๖ ๔๘๗ ๔๘๘ ๔๘๙ ๔๙๐ ๔๙๑ ๔๙๒ ๔๙๓ ๔๙๔ ๔๙๕ ๔๙๖ ๔๙๗ ๔๙๘ ๔๙๙ ๕๐๐ ๕๐๑ ๕๐๒ ๕๐๓ ๕๐๔ ๕๐๕ ๕๐๖ ๕๐๗ ๕๐๘ ๕๐๙ ๕๑๐ ๕๑๑ ๕๑๒ ๕๑๓ ๕๑๔ ๕๑๕ ๕๑๖ ๕๑๗ ๕๑๘ ๕๑๙ ๕๒๐ ๕๒๑ ๕๒๒ ๕๒๓ ๕๒๔ ๕๒๕ ๕๒๖ ๕๒๗ ๕๒๘ ๕๒๙ ๕๓๐ ๕๓๑ ๕๓๒ ๕๓๓ ๕๓๔ ๕๓๕ ๕๓๖ ๕๓๗ ๕๓๘ ๕๓๙ ๕๔๐ ๕๔๑ ๕๔๒ ๕๔๓ ๕๔๔ ๕๔๕ ๕๔๖ ๕๔๗ ๕๔๘ ๕๔๙ ๕๕๐ ๕๕๑ ๕๕๒ ๕๕๓ ๕๕๔ ๕๕๕ ๕๕๖ ๕๕๗ ๕๕๘ ๕๕๙ ๕๖๐ ๕๖๑ ๕๖๒ ๕๖๓ ๕๖๔ ๕๖๕ ๕๖๖ ๕๖๗ ๕๖๘ ๕๖๙ ๕๗๐ ๕๗๑ ๕๗๒ ๕๗๓ ๕๗๔ ๕๗๕ ๕๗๖ ๕๗๗ ๕๗๘ ๕๗๙ ๕๘๐ ๕๘๑ ๕๘๒ ๕๘๓ ๕๘๔ ๕๘๕ ๕๘๖ ๕๘๗ ๕๘๘ ๕๘๙ ๕๙๐ ๕๙๑ ๕๙๒ ๕๙๓ ๕๙๔ ๕๙๕ ๕๙๖ ๕๙๗ ๕๙๘ ๕๙๙ ๖๐๐ ๖๐๑ ๖๐๒ ๖๐๓ ๖๐๔ ๖๐๕ ๖๐๖ ๖๐๗ ๖๐๘ ๖๐๙ ๖๑๐ ๖๑๑ ๖๑๒ ๖๑๓ ๖๑๔ ๖๑๕ ๖๑๖ ๖๑๗ ๖๑๘ ๖๑๙ ๖๒๐ ๖๒๑ ๖๒๒ ๖๒๓ ๖๒๔ ๖๒๕ ๖๒๖ ๖๒๗ ๖๒๘ ๖๒๙ ๖๓๐ ๖๓๑ ๖๓๒ ๖๓๓ ๖๓๔ ๖๓๕ ๖๓๖ ๖๓๗ ๖๓๘ ๖๓๙ ๖๔๐ ๖๔๑ ๖๔๒ ๖๔๓ ๖๔๔ ๖๔๕ ๖๔๖ ๖๔๗ ๖๔๘ ๖๔๙ ๖๕๐ ๖๕๑ ๖๕๒ ๖๕๓ ๖๕๔ ๖๕๕ ๖๕๖ ๖๕๗ ๖๕๘ ๖๕๙ ๖๖๐ ๖๖๑ ๖๖๒ ๖๖๓ ๖๖๔ ๖๖๕ ๖๖๖ ๖๖๗ ๖๖๘ ๖๖๙ ๖๗๐ ๖๗๑ ๖๗๒ ๖๗๓ ๖๗๔ ๖๗๕ ๖๗๖ ๖๗๗ ๖๗๘ ๖๗๙ ๖๘๐ ๖๘๑ ๖๘๒ ๖๘๓ ๖๘๔ ๖๘๕ ๖๘๖ ๖๘๗ ๖๘๘ ๖๘๙ ๖๙๐ ๖๙๑ ๖๙๒ ๖๙๓ ๖๙๔ ๖๙๕ ๖๙๖ ๖๙๗ ๖๙๘ ๖๙๙ ๗๐๐ ๗๐๑ ๗๐๒ ๗๐๓ ๗๐๔ ๗๐๕ ๗๐๖ ๗๐๗ ๗๐๘ ๗๐๙ ๗๑๐ ๗๑๑ ๗๑๒ ๗๑๓ ๗๑๔ ๗๑๕ ๗๑๖ ๗๑๗ ๗๑๘ ๗๑๙ ๗๒๐ ๗๒๑ ๗๒๒ ๗๒๓ ๗๒๔ ๗๒๕ ๗๒๖ ๗๒๗ ๗๒๘ ๗๒๙ ๗๓๐ ๗๓๑ ๗๓๒ ๗๓๓ ๗๓๔ ๗๓๕ ๗๓๖ ๗๓๗ ๗๓๘ ๗๓๙ ๗๔๐ ๗๔๑ ๗๔๒ ๗๔๓ ๗๔๔ ๗๔๕ ๗๔๖ ๗๔๗ ๗๔๘ ๗๔๙ ๗๕๐ ๗๕๑ ๗๕๒ ๗๕๓ ๗๕๔ ๗๕๕ ๗๕๖ ๗๕๗ ๗๕๘ ๗๕๙ ๗๖๐ ๗๖๑ ๗๖๒ ๗๖๓ ๗๖๔ ๗๖๕ ๗๖๖ ๗๖๗ ๗๖๘ ๗๖๙ ๗๗๐ ๗๗๑ ๗๗๒ ๗๗๓ ๗๗๔ ๗๗๕ ๗๗๖ ๗๗๗ ๗๗๘ ๗๗๙ ๗๘๐ ๗๘๑ ๗๘๒ ๗๘๓ ๗๘๔ ๗๘๕ ๗๘๖ ๗๘๗ ๗๘๘ ๗๘๙ ๗๙๐ ๗๙๑ ๗๙๒ ๗๙๓ ๗๙๔ ๗๙๕ ๗๙๖ ๗๙๗ ๗๙๘ ๗๙๙ ๘๐๐ ๘๐๑ ๘๐๒ ๘๐๓ ๘๐๔ ๘๐๕ ๘๐๖ ๘๐๗ ๘๐๘ ๘๐๙ ๘๑๐ ๘๑๑ ๘๑๒ ๘๑๓ ๘๑๔ ๘๑๕ ๘๑๖ ๘๑๗ ๘๑๘ ๘๑๙ ๘๒๐ ๘๒๑ ๘๒๒ ๘๒๓ ๘๒๔ ๘๒๕ ๘๒๖ ๘๒๗ ๘๒๘ ๘๒๙ ๘๓๐ ๘๓๑ ๘๓๒ ๘๓๓ ๘๓๔ ๘๓๕ ๘๓๖ ๘๓๗ ๘๓๘ ๘๓๙ ๘๔๐ ๘๔๑ ๘๔๒ ๘๔๓ ๘๔๔ ๘๔๕ ๘๔๖ ๘๔๗ ๘๔๘ ๘๔๙ ๘๕๐ ๘๕๑ ๘๕๒ ๘๕๓ ๘๕๔ ๘๕๕ ๘๕๖ ๘๕๗ ๘๕๘ ๘๕๙ ๘๖๐ ๘๖๑ ๘๖๒ ๘๖๓ ๘๖๔ ๘๖๕ ๘๖๖ ๘๖๗ ๘๖๘ ๘๖๙ ๘๗๐ ๘๗๑ ๘๗๒ ๘๗๓ ๘๗๔ ๘๗๕ ๘๗๖ ๘๗๗ ๘๗๘ ๘๗๙ ๘๘๐ ๘๘๑ ๘๘๒ ๘๘๓ ๘๘๔ ๘๘๕ ๘๘๖ ๘๘๗ ๘๘๘ ๘๘๙ ๘๙๐ ๘๙๑ ๘๙๒ ๘๙๓ ๘๙๔ ๘๙๕ ๘๙๖ ๘๙๗ ๘๙๘ ๘๙๙ ๙๐๐ ๙๐๑ ๙๐๒ ๙๐๓ ๙๐๔ ๙๐๕ ๙๐๖ ๙๐๗ ๙๐๘ ๙๐๙ ๙๑๐ ๙๑๑ ๙๑๒ ๙๑๓ ๙๑๔ ๙๑๕ ๙๑๖ ๙๑๗ ๙๑๘ ๙๑๙ ๙๒๐ ๙๒๑ ๙๒๒ ๙๒๓ ๙๒๔ ๙๒๕ ๙๒๖ ๙๒๗ ๙๒๘ ๙๒๙ ๙๓๐ ๙๓๑ ๙๓๒ ๙๓๓ ๙๓๔ ๙๓๕ ๙๓๖ ๙๓๗ ๙๓๘ ๙๓๙ ๙๔๐ ๙๔๑ ๙๔๒ ๙๔๓ ๙๔๔ ๙๔๕ ๙๔๖ ๙๔๗ ๙๔๘ ๙๔๙ ๙๕๐ ๙๕๑ ๙๕๒ ๙๕๓ ๙๕๔ ๙๕๕ ๙๕๖ ๙๕๗ ๙๕๘ ๙๕๙ ๙๖๐ ๙๖๑ ๙๖๒ ๙๖๓ ๙๖๔ ๙๖๕ ๙๖๖ ๙๖๗ ๙๖๘ ๙๖๙ ๙๗๐ ๙๗๑ ๙๗๒ ๙๗๓ ๙๗๔ ๙๗๕ ๙๗๖ ๙๗๗ ๙๗๘ ๙๗๙ ๙๘๐ ๙๘๑ ๙๘๒ ๙๘๓ ๙๘๔ ๙๘๕ ๙๘๖ ๙๘๗ ๙๘๘ ๙๘๙ ๙๙๐ ๙๙๑ ๙๙๒ ๙๙๓ ๙๙๔ ๙๙๕ ๙๙๖ ๙๙๗ ๙๙๘ ๙๙๙ ๑๐๐๐

ชาวสยามจะให้หญิงแม่ออกนอนอยู่ไฟเป็นเวลานานตั้งเดือน มีกองไฟคอกอยู่เสมอ
และกองคอนข้างใหญ่เสียควย แล้วคอยกลับตัวนั่งทางโน้นทางนี้ แต่เวลานั้นทำให้นารำคาญอยู่มาก ไม่คอยลยออกนอกเหยาไครวคเร็วตามของที่เจาะไว้ตามหลัง-
คา พวกมอญนั้นให้หญิงคลอดบุตรขึ้นนอนบนฟากไม้ไผ่คอนางสูงสูบไฟไว้ข้างกลาง
หากอยู่ไฟกันเท่านั้นเพียง ๔ หรือ ๕ วันเท่านั้น เมื่อออกไฟแล้วตั้งกับวงสรวง
คุณแม่พระเพลิงที่ไคร่รุกษาชำระล้างผู้หญิงของพวกคุณ ... ระหว่างอยู่ไฟนั้น หญิง
ผู้อยู่ไฟจะกินหรือดื่มก็แต่ของที่รอน ๆ เท่านั้น และชาวเขาทราบว่าหมอดำแยของ
เราก็ดำหมอดำหญิงคลอดบุตรคนนำเข็นเข็นเดียวกัน ๒

ดังนั้น โดยหลักการใหญ่ ๆ แล้ว คงเหมือนกันทุกสมัย จะต่างกันก็แต่ส่วนปลีก
ย่อยเท่านั้น อันได้แก่พิธีการไสยศาสตร์ก่อนและหลังคลอด วิธีการรักษาพยาบาลให้คนเจ็บ
ระหว่างอยู่ไฟ เช่น การห้ามคลุกให้เข้าอุ้มน้ำ ใช้เวลา ๓ - ๗ วัน การเข้ากระโจม การ
ประคบคัมภ์ การนวดหม้อเกลือ การนั่งถ่าง การทำให้มารคามีน้ำนม ฯลฯ เป็นต้น

ในการเลี้ยงเด็ก แซร์แอส ระบุว่า ในสมัยอยุธยาเด็กเกิดใหม่ ๆ จะนำไปอาบน้ำ
ในแม่น้ำ แล้วนำกลับมาให้กินนม นอนในเตียงเล็ก ๆ โดยไม่สวมเสื้อหรือหมวกอ้อมให้เลย

๑ พระเจ้าศรีเสาวภาคย์, เรื่องแพทย์หม้อ, หน้า ๒๑๑.

๒ สาธุแบร์, จดหมายเหตุสาธุแบร์ เล่ม ๑, หน้า ๒๕๖ - ๒๕๗.

๓ เสรีบุรโกเศศ, ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต : เกิด - คาย

(พระนคร:โรงพิมพ์สมาคมนักวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๕), หน้า ๔๑ - ๔๒.

เป็นเช่นนี้ ไปจนอายุ ๖ เดือน ก็จะเริ่มให้กินข้าว เคี้ยว ๆ จะตายเสียมากเมื่ออายุไม่กี่วัน หรือไม่กี่เดือนในจำนวนเด็ก ๑๐ - ๑๒ คน จะรอดตายได้ราว ๒ - ๓ คนเท่านั้น

การที่เด็กเกิดแล้วให้กินนมทันทีนั้น ความไปตรงกับเรื่องขุนช้างขุนแผน ว่า

อาบน้ำแล้วช้ำทาขมิ้น เอานมให้กินแล้วใส่^๒

แต่ไปขัดกับความเห็นของเสฐียรโกเศศ ที่ระบุว่าสมัยโบราณจะไม่ให้เด็กคลอกใหม่ ๆ กินนมหรือน้ำ แต่ให้กินขี้แมลงสาบเผาไฟผสมเกลือชนิดหนึ่ง แล้วละลายลงในน้ำขี้แมลงสาบนั้น จะเป็นยาถ่ายสำหรับขับขี้เทาเด็ก

การประสูติของพระมหาลี ในกฎมณเฑียรบาล^๔ ได้กำหนดเกี่ยวกับการประสูติของพระอัครมเหสีในสมัยอยุธยาไว้เป็นการแน่นอน นับตั้งแต่รู้แนวว่าพระองค์ทรงพระครรภ์ก็จัดพิธีทางไสยศาสตร์ เพื่อความปลอดภัยของพระราชโอรสธิดาในพระครรภ์ และพระมารดาเป็นระยะ จนกระทั่งประสูติ เมื่อประสูติแล้วก็พิธีสังเวชพระเสื่อเมือง ๗ วัน สมโภช ปลุกเรื่อนไฟ และพิธีสมโภชสถาน

นิโคลาส แชรแวงส, ประวัติศาสตร์ชนมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, หน้า ๑๐๓.

^๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, เสภาเรื่องขุนช้าง ขุนแผน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : ศิลปบรรณการ, ๒๕๐๖), หน้า ๑๐.

^๓ เสฐียรโกเศศ, ประเพณีเกี่ยวแก่ชีวิต : เกิด - ตาย, หน้า ๕๕ - ๖๑.

^๔ องค์การคำคุณุสภ, กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑, (พระนคร : โรงพิมพ์คำคุณุสภ, ๒๕๑๕), หน้า ๑๕๒.

ในการเลี้ยงทารก จะมีการคัดเลือกแม่^๑ และพี่เลี้ยงเตรียมไว้ การเลือกแม่^๑ นั้นจะทำตามตำราโบราณที่เรียกว่า "คัมภีร์ปฐมจินดา" ซึ่งได้แจกแจงลักษณะของสตรีที่ควรมี^๑ เหมาะสมกับการเป็นแม่^๑ และลักษณะไม่ควรมีคืออาการเป็นแม่^๑ เช่น แม่^๑ที่มีลักษณะกัณฑ์ หรือมีร่างกายอย่างไร จะให้น้ำนมชนิดใด และมีรสอย่างไร และน้ำนมรสอย่างนั้นจะให้ลูก และโทษแก่เด็กทารกอย่างไรบ้าง จำนวนแม่^๑และพี่เลี้ยง^๑ที่มีอยู่ไม่น้อย คือ แม่^๑เอก แม่^๑โท แม่^๑ตรี ป้าเลี้ยง ยายเลี้ยง พี่เลี้ยงคู่เย็น พี่เลี้ยงคู่เสด็จ และพี่เลี้ยงกลางเรือน ซึ่งแต่ละประเภทมีจำนวนหลายคน^๒

นอกจากนี้ยังมีหมอสาง ๆ และพนักงานอื่น ๆ อีก ๒ - ๓ ตำแหน่ง ๆ ละหลายคน เช่น หมอ หมอสะเคาะเคาะระหัด และคนชา (เหกลดม) เป็นต้น^๓

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ การมีแม่^๑ไม่มีเฉพาะในราชสำนัก เท่านั้น ต่อมาได้แพร่ความนิยมมายังครอบครัวของผู้นิฐานะดี ดูคำอธิบายที่ ศูนย์สถิติบรรณารักษณ์, ตำรายาไทย, หน้า ๑๕๓.
^๒ องค์การตำราสุสก, กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑, หน้า ๑๕๓.
^๓ เรื่องเดียวกัน.

๓. สถานที่ขายยาและโรงพยาบาล

ก) สถานที่ขายยา

ใน "คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม" ไก่กล่าวว่ ในปลายสมัยอยุธยา นั้น บนตัวเกาะกรุงศรีอยุธยา มีร้านขายเครื่องสมุนไพรให้แกชาวบ้านทั่วไป โดยระบุว่า ที่ "ถนนยานป่ายา มีร้านขายเครื่องเทศเครื่องไทยครบสรรพคุณยาทุกสิ่ง ชื่อตลาดป่ายา"๑

และในหนังสือ "อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยา กับคำวินิจฉัยของพระยาโบราณราชธานินทร์ ฉบับชำระครั้งที่ ๒" ไก่กล่าวถึงย่านและตลาดต่าง ๆ ในกำแพงพระนครศรีอยุธยาไว้ตอนหนึ่ง ว่า

"ยานป่ายาขายสรรพเครื่องเทศเครื่องไทย เป็นสรรพคุณยาทุกสิ่ง"๒ ทั้งยังถนนสายหนึ่งเรียกว่า "ถนนป่ายา" (ถนนนี้ขายยา)๓ ฉะนั้น พอจะอนุมานได้ว่า ในกรุงศรีอยุธยาจะ

๑ คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม, หน้า ๒๑.

๒ กรมศิลปากร, อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยา กับคำวินิจฉัยของพระยาโบราณราชธานินทร์ ฉบับชำระครั้งที่ ๒, (พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๐๘), หน้า ๖๘.

๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.

ต้องมีร้านขายเครื่องสมุนไพรไม่น้อยกว่า ๑ ร้าน ทั้งนี้ยังไม่นับร้านขายเครื่องยาจีนที่มีเสมอ
ในย่านของชาวจีน และร้านขายยาที่อยู่ภายนอกกำแพงพระนคร

นอกจากนั้น ในคำให้การขุนหลวงวักประภูทรงธรรมยังได้กล่าวถึงโรงพยาบาลหลวง
ซึ่งเรียกว่า "โรงพระโอสถ" อยู่ไม่น้อยกว่า ๒ โรง ว่า "นอกประตูโพชนคร^๑ มีโรง
พระโอสถ ๑" และ "มีโรงพระโอสถตั้งอยู่หน้าสวนอู่^๒" (สวนอู่ตั้งอยู่ท้ายสระใหญ่
อันเป็นที่ตั้งของพระที่นั่งบรรยงศรีรัตนาศน์) โรงพระโอสถหลวงนั้นนอกจากจะปรุงยาใช้ใน
พระราชวังแล้ว ยังเตรียมยาสำหรับใช้ในกองทัพเมื่อออกไปทำสงครามด้วย

ข) โรงพยาบาล

ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ คณะบาทหลวงฝรั่งเศสได้เข้ามาเผยแพร่
ศาสนาบาทหลวงแต่ละรุ่นที่เข้ามาจะนำตำรา ยา รักษาโรคต่าง ๆ เข้ามาด้วย และได้
ตั้งร้านขายขึ้นเพื่อให้คนป่วยมาขอยา และในขณะเดียวกันก็จัดยาออกไปแจกจ่ายตามหมู่บ้าน
รอบ ๆ กรุงศรีอยุธยาชาวบ้านมักจะเรียกชื่อของบาทหลวงว่า "เวือยา" ตามบันทึกของ
บาทหลวงฝรั่งเศสระบุว่า ยาที่พวกชาวบ้านมาขอใช้นั้นเป็นยาทุกชนิดสำหรับรักษาแผลต่าง
รักษาคนป่วยไข้ต่าง ๆ บาง พวกบาทหลวงก็พยายามที่จะแจกยาให้ตรงกับโรค และแจก

^๑ พล.ท. คำเนิร เลชะกุล, "การแพทย์ไทยสมัยอยุธยา", หน้า ๖๗.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐. และ คำให้การขุนหลวงวักประภูทรงธรรม, หน้า ๒๘-๓๐.

^๓ พล.ท. คำเนิร เลชะกุล, "การแพทย์ไทยสมัยอยุธยา", หน้า ๖๗.

^๔ องค์การคาคูสุสกา, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๒ (พระนคร : กูรูสุสกา, ๒๕๐๘),

โดยทั่วถึง

ภายหลังเข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยาได้ ๖ ปี บาทหลวงฝรั่งเศสได้จัดตั้ง^๕โรงพยาบาล
ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๒๑๒ ^๕โรงพยาบาลที่จัดตั้งขึ้นอยู่ใกล้โบสถ์ เป็น^๖โรงพยาบาลขนาดเล็ก รับ
คนไข้ได้เพียง ๓ - ๔ คน ต่อมาใน พ.ศ. ๒๒๑๕ ได้ขยายรับคนไข้เพิ่มขึ้นเป็น ๑๕ คน^๒
ในระยะแรกตั้งจนถึง พ.ศ. ๒๒๑๘ ยังไม่มีนายแพทย์ประจำ มีเพียงบาทหลวง ซึ่งได้รับ
การอบรมเรื่องอายุรกรรมและศัลยกรรม ก่อนจะเดินทางมาเมืองไทยประจำอยู่ที่เท่านั้น
ใน พ.ศ. ๒๒๑๘ มองเซนเยอร์ แชนโอน^๗ (Charboneau) หมอชาวสวิส ซึ่ง
เป็นหมอในคณะบาทหลวงฝรั่งเศส เป็นหมอกคนแรกที่เดินทางมาทำงานใน^๘โรงพยาบาล

^๑ องค์การค้ำชูสุภกา, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๒ (พระนคร : สุภกา,
๒๕๑๑), หน้า ๑๐.

^๒ E.W. Hutchinson, "The French Foreign Mission in Siam",
The Journal of Siam Society, (26 April 1933) p. 18.

^๓ หมอแชนโอน (Charboneau) ทำงานในโรงพยาบาลไม่นานนัก สมเด็จพระนารายณ์ โปรดฯ ให้ไปรับตำแหน่งเจ้าเมืองภูเก็ทอยู่ระยะหนึ่ง หลังจากนั้นจึงกลับเข้ามา
มาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาอีกครั้ง แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเข้ามาทำงานในโรงพยาบาลหรือไม่
(ลาดูแบร์, จดหมายเหตุลาดูแบร์ เล่ม ๑, หน้า ๔๐๖ - ๔๐๗)

^๔ สุพรรณิ กาญจนันธุริติ, "บทบาทของมิชชันนารีในประเทศไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ ๓
ถึงรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์" วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิตศึกษาด้านศึกษาศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๐๗, หน้า ๑๐.

งานของ^๑โรงพยาบาลโคชยายใหญ่โคชน้อย ๆ ใน พ.ศ. ๒๒๒๒ โคชยายเป็นตึก ๒
 หลัง สามารถแยกตึกคนไข้ชายหญิงได้ มีคนไข้ประจำ ๒๐ - ๓๐ คน และมีคนไข้มา
 ขอรับการรักษาวันละ ๒๐๐ - ๓๐๐ คน กายเหตุที่หมอทำงานใน^๒โรงพยาบาลน้อย และ
 ส่วนใหญ่เป็นพวกบาทหลวง นายแพทย์แซนโนจึงจักปรากฏาทางการแพทย์คานอายุรเวช
 ให้แก่พวกบาทหลวงทุกเข้า เพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้ เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๒๕ เป็นต้นไป^๒
 และในปีเดียวกันนี้ บาทหลวงฝรั่งเศสได้ช่วยรักษาไข้ทรพิษ ซึ่งระบาคอยู่ในขณะนั้น สมเด็จพระ
 พระนารายณ์จึงพระราชทานเกอ้อปิดทองแก่บาทหลวง เช่นเดียวกับที่เคยพระราชทานแก่
 สมเด็จพระสังฆราชในพุทธศาสนา เพื่อเป็นที่ระลึกในการช่วยเหลือครั้งนี้ แต่เมื่อพวกบาท
 หลวงเสนอให้พระองค์ทรงซื้อเตียง ๒๐๐ เตียงให้กับ^๓โรงพยาบาลพระองค์กลับปฏิเสธโดยให้
 เหตุผลว่า ไม่เคยมี^๓โรงพยาบาลในธรรมเนียมไทยมาก่อน

สำหรับโรงพยาบาลที่บาทหลวงฝรั่งเศสตั้งขึ้น สิ้นสุดลงพร้อมกับรัชกาลสมเด็จพระ
 พระนารายณ์ ส่วนร้านขายเครื่องยาสมุนไพรนั้นยังคงมีอยู่ ปรากฏในพิภคัตราภากษีร้าน ขาย
 เครื่องยาสมุนไพรในรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔ กำหนดไว้ปีละ ๑ บาท^๔

^๑ E.W. Hutchinson, "The French Foreign Mission in Siam, The Journal of Siam Society, p. 18.

^๒ Virginia Thompson, Thailand : The New Siam (New York : The Macmillan Company, 1941), pp. 647 - 648.

^๓ E.W. Hutchinson, "The French Foreign Mission in Siam", The Journal of Siam Society, p. 18.

"พิภคัตราภากษี พิกัดสมพิศร และพิภคัตราภากษีในรัชกาลที่ ๓, ๔" ยศำภิบาล

๔. เกี่ยวกับหมอ หมอไทยแบ่งได้ ๒ พวก

ก) หมอเคลยศักดิ์ เป็นหมอชาวบ้าน บางทีก็เรียกว่า หมอกลางบ้าน รับทำการรักษาประชาชนโดยทั่วไป มีทั้งชราवासและพระสงฆ์ โดยทั่วไปหมอเคลยศักดิ์มักจะเป็นผู้ชาย นอกจากหมอคำแยซึ่งมักจะเป็นหญิงสูงอายุ หมอเคลยศักดิ์บางคนอาจจะได้รับการฝึกฝนเล่าเรียนจากอาจารย์ผู้ที่เป็นหมอ แต่บางคนอาจจะมีตำราแล้วทำการทดลองฝึกหัดรักษาจนชำนาญ แล้วตั้งตัวเป็นหมอรับรักษา โดยทั่วไปหมอเคลยศักดิ์จะทำหน้าที่ทั้งหมอและเภสัชกรไปค้ำย กล่าวคือ เมื่อตรวจไข้ และวินิจฉัยโรคแล้ว หมอคนเดียวกันนี้ก็จะทำการปรุงยารักษาด้วย หมอจะมีลวมยา ๑ ใบ ภายใบบรรจุของยาสมุนไพรชนิดต่าง ๆ เมื่อตกลงจะรักษาคณไขรายใดก็ให้เจ้าของไข้ตั้งชัญข้าว ซึ่งประกอบไปด้วยข้าวสาร กลวย หนากพลู และเงินคืดเทียนหกสลึง สิ่งเหล่านี้เรียกว่า คำชัญข้าว ใช้สำหรับเป็นคาบูกาครุแพทย์ (ชิวโกมารักจ) หมออาจจะให้เจ้าของไข้เก็บเครื่องยาสมุนไพร ส่วนเครื่องเทศหมอเรียกเงินซื้อบ้าง ถ้าไขไม่สำคัญคนไขหายเร็ว เจ้าของไขก็ส่งชัญข้าวทั้งหมดให้หมอและให้คยาอีก ๓ บาท แต่ถ้าหมอรักษาไม่หายหมอก็จะไม่ไต่อะไรเลย ไม่ว่าจะไปลงทุนไปแล้วเท่าใดก็ตาม ในรายที่คนไขมีฐานะดี ผู้เป็นเจ้าของไขเกรงว่าหมอจะทำการตรวจและรักษาไม่เต็มที่ ก็จะตั้งรางวัลไว้สูง หากหมอคนใดสามารถรักษาหายไค้ก็จะได้รับรางวัลที่ตั้งไว้ นอกจากนี้ในกรณีที่มีหมอชื่อเสียง บางครั้งอาจจะมีมีการเรียกเก็บเงินก่อนทำการรักษาพยาบาล เรียกว่า "คาเปิดลวมยา"

หมอเคลยศักดิ์มีรายได้จากค่าตอบแทนในการรักษาพยาบาลเท่านั้น ซึ่งแตกต่างกันไปแล้วแต่ละท้องถิ่น และไม่แน่นอนเสมอไปว่าจะได้เป็นเงิน ในกฎหมายสมัยก่อนบัญญัติให้

^๑ พระองค์เจ้าศรีเสาวภางค์, "เรื่องแพทย์หมอ", หน้า ๒๑๔.

^๒ สุนัย หงษ์ทอง, คำบรรยายต้นไม้อาไทย (พระนคร : บริษัทพิมพ์ จำกัด, ๒๕๑๐), หน้า ๒๒.

หมอสามารถเรียกสิ่งอื่นเป็นค่ารักษาไถ่ออกจากเงิน ในกรณีที่คนไข้ไม่มีเงิน^๑ ดังนั้น รายได้ของหมอเชลยศักดิ์จึงไม่แน่นอน หมอพวกนี้จึงมักจะประกอบอาชีพอื่นไปด้วย^๒

แต่อย่างไรก็ตามหมอเชลยศักดิ์มีโอกาที่จะเลื่อนฐานะของตนเองไปเป็นหมอหลวงได้ ในกรณีที่แสดงความสามารถเป็นที่พอพระราชหฤทัย พระมหากษัตริย์ก็จะโปรดฯ ให้เข้ารับราชการในกรมหมอหลวง^๓ หรือมีโอกาสเข้ารับราชการเป็นหมอบริวารประจำเมือง ในกรมหมอหลวงของเมืองใหญ่ ๆ เช่น เมืองนครศรีธรรมราช เป็นต้น^๔

หมอเชลยศักดิ์นั้น มีทั้งที่เป็นฆราวาสและพระสงฆ์ สำหรับพระสงฆ์ปัจจัยสำคัญที่มีส่วนให้พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทในการรักษาพยาบาลคือ พุทธบัญญัติที่กำหนดว่า

ผู้ใดจะพึงอุปฐากเรา ผู้นั้นพึงพยาบาลรักษาอาพาธ ถ้ามีอุปัชฌายะ ๆ พึงพยาบาลจนตลอดชีวิต หรือจนกว่าจะหาย ถ้ามีอาจารย์ ๆ พึงพยาบาลจนตลอดชีวิต หรือจนกว่าจะหาย ถ้ามีสิทธิวิหาริก ๆ พึงพยาบาลตลอดชีวิต ถ้ามีภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌายะ ๆ พึงพยาบาลจนตลอดชีวิต ... ถ้าไม่มีอุปัชฌายะ อาจารย์ สิทธิวิหาริก ... สงฆ์ของพยาบาล ถ้าไม่พยาบาลต้องอาบัติทุกกฏ^๕

^๑ "Siamese Theory and Practice of Medicine", Bangkok Calendar for the year 1865 (n. p, 1865), p. 69.

^๒ พระองค์เจ้าศรีเสาวภางค์, "เรื่องแพทย์หมอ", หน้า ๑๖.

^๓ ร.ท.เสถียร สายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๗ (พระนคร : โรงพิมพ์เคลิเมนต์, ๒๔๗๘), หน้า ๒๕๘.

^๔ กรมศิลปากร, รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๐๕), หน้า ๑๑๓ - ๑๑๔.

^๕ พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่ม ๘ (พระนคร : โรงพิมพ์ศาสนา, ๒๕๐๐), หน้า ๑๑.

จากพุทธบัญญัติ พระสงฆ์จึงจำเป็นต้องมีความรู้ในทางการแพทย์ เพื่อจะทำกร
 รักษาพยาบาลพระภิกษุที่อาพาธได้ นอกจากนี้พระพุทเจ้ายังทรงชี้แนะให้เห็นว่า ผู้พยาบาล
 ที่ดีนั้น ควรมีคุณสมบัติอย่างไร หนึ่งในหลายข้อนั้นคือ ต้องเป็นผู้สามารถประกอบยา และ
 รู้จักของแสลงและไม่แสลงสำหรับคนไข้^๑ ดังนั้น พระสงฆ์จึงจำเป็นต้องมีความรู้ในด้านกร
 รักษาพยาบาล รู้จักตัวยา และประกอบยาได้ ดังนั้น ตำรายาที่พระภิกษุสงฆ์เรียบเรียงไว้
 จึงได้ถ่ายทอดไปยังชาวบ้าน และในขณะที่เดียวกันก็ให้การรักษาพยาบาลกับชาวบ้านด้วย
 นิโคลาส แซร์แวงส์ กล่าวถึงพระภิกษุไทยในสมัยอยุธยาไว้ดังนี้

พระภิกษุมีความรู้แตกฉานในเรื่องยารักษาโรค เขาปรุงไอศถาชนิดหนึ่ง
 ประกอบด้วย น้ำขมิ้น และผงเหลือง ๆ ใช้น้ำคั้นโรคไตสารพัด^๒

บทบาทการบำบัดรักษาของพระภิกษุสงฆ์ คงเป็นไปอย่างกว้างขวางมาก จน
 กระทั่งรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงตรากฎหมายห้ามฆราวาส
 นิมนต์พระภิกษุสามเณรรักษาพยาบาล ทั้งกรรณวด และบำบัดด้วยยา^๓

๒) หมอหลวง

หมอหลวงเป็นข้าราชการที่มีศักดิ์นา เช่นเดียวกับข้าราชการกรมอื่น ๆ
 ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดเงินปี ทำหน้าที่รักษาพยาบาลแก่บุคคลต่าง ๆ ในราชสำนัก หรือ
 บุคคลอื่น ๆ ตามที่พระมหากษัตริย์โปรดฯ ให้ไปรักษา เช่นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในหัวเมือง^๔

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ นิโคลาส แซร์แวงส์, ประวัติศาสตร์ธรรมเนียมและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม,
 หน้า ๑๘๒.

^๓ ร.ท.เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๒, หน้า ๑๓๖ - ๑๓๗.

^๔ หอสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๖ เลขที่ ๑๕๕ หนังสื
 พระยามหาอำมาตย์ มาถึงหลวงมหาดไทย หลวงจาเมือง กรมกรเมือง กรุงเทพฯ

ตลอดจนคิดคามชำระกรไปในกองทัพหรือไปราชการท้องที่ หมอหลวงแบ่งออกเป็น ๒ พวก พวกหนึ่งเป็นหมอสำหรับว่าความ มีเจ้ากรมซ้ายขวา ปลัดทูลฉลองซ้ายขวา ปลัดหนึ่ง ศาลซ้ายขวา ในพระบรมมหาราชวัง กฎหมายตราสามดวงได้ระบุหน้าที่ของหมอว่าความไว้ดังนี้

๑๔ อนึ่งมีพระบรมมหาราชวังว่า หากันว่า เป็นกระสือจะกละ กระหาง ฉมบกฤษณียา อาคมไสหวนยา แลทำเสน่ห์ยาเมา แลรีศลูกเสียดสารพัด ทำหึ่งปวง ประการใด แต่ที่หมัดถึงยกยั้นก็คื พราหมณาจารย์อาหาร โยก็กริยมเทศเทศสารทรีหึ่งปวงเป็น โจทก็คื เป็นจำเลยก็คืหาความกัน เป็นแพ่งอาชญาประการใดก็คื เป็นกระทรวง แพทยาได้พิจารณา ถ้าหิวเมือง เป็นกระทรวงขุนหมื่นกรมแพทยาหิวเมืองได้ พิจารณา^๒

หมอพวกนี้ต่อมาได้เลิกไปไม่ไ้ไ้ความ^๓ หมออีกพวกหนึ่งคือหมอรักษาโรค หมอรักษาโรคนี้ แบ่งออกเป็น ๒ พวกคือ หมอโรงใน หรือหมอโรงพระโอสถ ทำหน้าที่ ถวายการรักษาพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งอยู่ในพระราชฐานชั้นใน หมอ

^๑ สังฆราช ปาเลกัวซ, เล่าเรื่องเมืองไทย, หน้า ๓๒๐.

^๒ องค์การการุณการ, กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑, หน้า ๑๓๖ - ๑๓๗.

^๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระราชดำรัสทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน" หนังสืออ่านประกอบวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย ตอนพื้นฐานทางประวัติศาสตร์สังคมและการเมือง, (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๖๖), หน้า ๑๕๐.

^๔ "Siamese Theory and Practice of Medicine", Bangkok Caralendar for the year, 1865, p. 60.

อีกพวกหนึ่งคือ หมอวังนอกเป็นหมอสำหรับแจกจ่ายไปรักษาพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ หมอหลวงได้รับสิทธิพิเศษเหนือกว่าหมอเขลยศักดิ์หลายอย่าง เช่น สามารถไปเก็บสมุนไพรตามบ้านของราษฎร หรือในที่ใด ๆ ก็ได้ โดยมีกระบองแดง เป็นสัญลักษณ์ไปแสดง นอกจากนี้ ถ้าสมุนไพรชนิดใดขาดแคลน และหมอหลวงไม่สามารถจะหาได้ในบริเวณเมืองหลวง ก็จะมีสารตราในนามเจ้าพระยาจักรี ออกไปยังหัวเมืองต่าง ๆ ให้เก็บสมุนไพรต่าง ๆ ที่ต้องการนั้น มายังวังพระโอสถ^๕ ในคันธรายได้ช่วงหมอหลวงมักจะได้รับเงินเป็นจำนวนมากจากการไปรักษาเจ้านายหรือข้าราชการตามพระบรมราชโองการ ถึงแม้ว่าโดยธรรมเนียมประเพณีแล้ว หมอหลวงที่พระมหากษัตริย์พระราชทานไปรักษานั้น จะไม่คิดค่ารักษาพยาบาล แต่คนไข้ที่เป็นเจ้านายและขุนนางเหล่านั้นก็มักจะจ่ายให้หมอหลวงเป็นการแสดงความขอบคุณอยู่เสมอ

๔.๓ การศึกษาของหมอไทย การศึกษาในสมัยอยุธยา นั้น วัดเป็นแหล่งสำคัญในการศึกษา แก้ววิชาที่สอนในวัดนั้นเป็นวิชาสามัญ เช่น อาน เขียน และเลข และวิชาชั้นสูง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระราชดำรัสทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน", หน้า ๑๕๐.

หมอสุนทรวิธาน, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๘๒ เล่มที่ ๕ หนังสือเจ้าพระยาอัครมหาเสนาฯ มาถึงพระยาตลาง, พระยาตะกั่วทุ่ง, พระยาตะกั่วป่า เรื่องให้หาเครื่องสุรพยา

^๕"Siamese Theory and Practice of Medicine", Bangkok Calendar, for the year 1865, pp. 66 - 67.

ศึกษาอยู่แต่ในตระกูล^๑ วิชาการแพทย์ก็เช่นเดียวกัน ต้องศึกษากันในตระกูล หรือในบางกรณี หมอบางคนเคยเป็นลูกมือของหมออื่นมาเป็นเวลาหลายปี มีความคุ้นเคยและเห็นการพยาบาลมาก เมื่อมีความชำนาญก็ตั้งตนรักษา^๒ อีกประเภทหนึ่งนั้นจะเริ่มต้นศึกษาตำราแพทย์ด้วยตัวเอง ทำความเข้าใจและทดลองตามตำราใช้รักษาตนเองก่อนจึงรับรักษาคนอื่น ๆ ต่อไป หมอประเภทนี้ บางทีก็มีความชำนาญมากและได้รับความเชื่อถือมาก เช่น พระยาจันทบุรี (กล่อม) ต้องศึกษาวิชาแพทย์ด้วยตนเอง เพราะระยะเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ ชาติแตกหมด เมื่อบุตรภรรยาป่วยหาหมอไม่ได้ จึงต้องศึกษาเอง ตำราแพทย์ของพระยาจันทบุรี (กล่อม) นั้น เป็นที่เชื่อถือในวงการแพทย์ไทยแผนโบราณมาก

วิธีการศึกษานั้น เริ่มแรกให้รู้จัก ต้นไม้ ใบยา และสรรพคุณเครื่องสมุนไพรก่อน แล้วจึงศึกษาคัมภีร์แพทย์ หลังจากนั้นจึงฝึกหัดดูอาการใช้กับอาจารย์ เพื่อแนะนำเทียบอาการ จนคุ้นเคยจึงออกรักษาตามลำพัง ในการเรียนไม่มีกำหนดเวลาที่แน่นอน ไม่มีการวัดผลที่เป็นมาตรฐาน และไม่มีประกาศนียบัตรหรือเครื่องหมายใด ๆ ที่แสดงให้เห็นว่าสำเร็จการศึกษา หรือรับรองความสามารถแต่ในกลุ่มของหมอหลวงนั้น มีสิ่งทดแทนพอจะใช้วัดความสามารถของหมอได้คือ บรรดาศักดิ์ที่ได้รับพระราชทาน เช่น พระยา พระ หลวงขุน เป็นต้น

ในระหว่างหมอเขลยศักดิ์และหมอหลวงนั้น การศึกษาของหมอหลวงเป็นระบบ และน่าเชื่อถือได้มากกว่า กล่าวคือ ผู้ที่จะเข้ารับราชการเป็นหมอหลวงนั้น ต้องได้รับการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ พล.ท.คำเนียร เลชะกุล, "การแพทย์ไทยในสมัยอยุธยา", หน้า ๕๒.

^๒ พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์, "เรื่องแพทย์หมอ", หน้า ๒๐๖.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

ฝึกฝนตั้งแต่เด็ก ๆ ให้อุ่นเคยกับการรักษาพยาบาล แล้วจะได้เลื่อนชั้นเป็นผู้ช่วยแพทย์
 ดิคนยอมอดทนไปทำการรักษาพยาบาลในที่ต่าง ๆ อยู่เสมอ จนมีความชำนาญในการ
 ตรวจ การมสยา เมื่อโตขึ้นเด็กเหล่านี้ก็มีความรู้พร้อมที่จะเข้ารับราชการได้ ดังนั้น
 เมื่อมีตำแหน่งว่างในกรมหมอหลวง ก็จะได้รับกรบรรจุเข้าทำงานทันที รูปแบบการ
 ศึกษาเช่นนี้ หมอบริคัลเลย์ เรียกว่า เป็นโรงเรียนแพทย์หลวง(The royal King's
 medical College) อันเป็นสถาบันการศึกษาวิชาแพทย์แห่งเดียวในขณะนั้นที่คอง
 ข้างเป็นระบบ และน่าเชื่อถือ^๑

ง) ประเภทของหมอ โดยทั่วไปหมอทุกคนจะมีความรู้พื้นฐานในการรักษา
 โรคหลายอย่างเช่นเดียวกัน แต่เมื่อมีความชำนาญในการรักษาโรคใด ก็มักจะทำการ
 รักษาแต่โรคทางนั้นโดยเฉพาะ การที่แยกรักษาออกมา เฉพาะโรคนี้คงจะเกี่ยวกับการรับ
 ราชการในกรมหมอ เพราะตำแหน่งราชการมีกรมหมอ โรงพยาบาล กรมหมอนวด และ
 กรมหมออื่น ๆ ดังนั้น จึงชำนาญทางเดียว เมื่อมีบุตรหลานจึงฝึกฝนตามบรรพบุรุษ สืบ
 ตระกูลไปทางนั้น^๒

หมอเคลยศักดิ์ก็มักจะรักษาแทบทุกอย่าง ไม่ค่อยจะมีหมอเฉพาะโรคนัก^๓
 หมอประเภทต่าง ๆ แยกได้ดังนี้

๑) หมอยา เป็นหมอหลักของอาชีพหมอ สมัยโบราณ เพราะรักษาได้ทั้งโรค
 ผู้ใหญ่และเด็ก ซึ่งมักจะเกี่ยวกับไข้ต่าง ๆ ไข้ และโรคเกี่ยวกับท้องและโรคอื่น ๆ ด้วย

^๑ "Siamese Theory and Practice of Medicine", Bangkok Calendar
 for the year 1865, p. 65.

^๒ พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์, "เรื่องแพทย์หมอ", หน้า ๒๑๔.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๓ - ๒๑๔.

เหตุที่รักษาได้มากโรคนี้เอง จึงถือว่าหมอยาเป็นหมอผู้ใหญ่ หรือหมอหลัก^๑

๒.) หมอเฉพาะโรค เป็นหมอที่มีความชำนาญเฉพาะอย่าง

๑. หมอตำนาย หมอประเภทนี้ ได้แก่วัยสูงอายุ ไม่พบว่ามีหมอผู้ชาย ทำคลอด ทั้ง ๆ ที่คัมภีร์สูติตำราโบราณของไทยชื่อ "คัมภีร์ปฐมจินดา" ผู้แต่งเป็นชายชื่อ "มหาเถระตำนาย"^๒ หมอตำนายทำหน้าที่แนะนำและให้การรักษาพยาบาลทั้งแม่และลูก ตั้งแต่ฝากครรภ์ ทำคลอด และดูแลต่อไปจนกระทั่งเด็กเติบโตพ้นระยะอันตราย

๒. หมอกุมาร เป็นหมอที่มีความชำนาญเรื่องเด็กโดยเฉพาะ เป็นหมอที่มีความสำคัญสาขาหนึ่ง จัดเป็นหน่วยงานหนึ่งในกรมหมอสถาง พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์ทรงวิจารณ์ว่า "หมอกุมารนี้ เห็นแปลกกับหมอผู้ใหญ่แต่ที่ขอบกวาดขยายบ่อย ๆ นอกนั้นก็เป็นที่ลึกลับซ่อนเร้นให้ซ่อนลงเท่านั้น"^๓

๓. หมอยาตา หมอที่มีความชำนาญในเรื่องตาโดยเฉพาะ บำบัดรักษาตาเพียงอย่างเดียว

๔. หมอวันโรค ในกฎหมายศักระกำหนดให้เป็นกรมหนึ่ง สังกัดในกรมแพทย์

^๑ พล.ท.คำเนียร เลชะกุล, "การแพทย์ไทยในสมัยอยุธยา", หน้า ๕๔.

^๒ เสรีบุรโกเศศ (นามแฝง), ประเพณีการเกิด, (พระนคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคัมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๕), หน้า ๓.

^๓ พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์, "เรื่องแพทย์หมอ", หน้า ๒๑๔.

๕. หมอนวด หมอพวกนี้ตำราและการฝึกหัดที่แตกต่างไปจากหมอยา หมอนวดจะต้องเรียนรู้เรื่องเกี่ยวกับร่างกายมนุษย์ ที่ตั้งของอวัยวะต่าง ๆ และลักษณะของอวัยวะนั้น ๆ เรียนรู้เรื่องเส้นเอ็น มีชื่ออะไร ทอดจากที่ใดไปยังที่ใดบ้าง เพื่อจะทำให้สามารถรู้ตำแหน่งที่จะ "จับเส้นได้" กล่าวว่ หมอนวดที่ฝึกมาดีแล้ว จะบีบแนวรักษาโรคได้ทุกชนิด^๑

๖. หมอเสกเป่า รักษาโรคที่เกิดจากอันตราย พลาตพลังภายนอก เช่น ตกจากที่สูง แขนหัก ขาหัก หรือถูกคมอาวุธ บาดแผลสด ๆ จะใช้วิธีการเข้าเป่าอก เสกน้ำมันงาคือเรียกน้ำมันประสาน และอื่น ๆ ให้ทา^๒

๗. หมอไสยศาสตร์ หมอพวกนี้รักษาได้ทุกโรค ใช้พิธีกรรมทางศาสนาเป็นหลัก อาจให้ยาปรับปรุทนาม นวด ทา ออบ และรคประกอบไปคัย หมอชนิดนี้จะทำกรอยู่ได้เพราะโรคบางชนิดมีอาการแปลกประหลาด ไม่สามารถรักษาหายได้ จึงเชื่อกันว่เกิดจากเวทมนต์คุณไสยกระทำย่ำ^๓

๘) หน่วยบริหารของกรมหมอลหลวง

พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือนในกฎหมายตราสามดวงได้แจกแจงตำแหน่งในกรมหมอไว้ดังนี้

ร.อ.ขุนโยธาพิทักษ์, วิชาหมอนวด, (พระนคร : ศิลปาบรรณาคาร, ๒๕๑๘),

หน้า ๓ - ๕๕ และ ๖๗.

^๒ พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์, "เรื่องแพทย์หมอ", หน้า ๒๑๒.

^๓ สาธุแบร์, จดหมายเหตุสาธุแบร์, หน้า ๒๕๘.

^๔ องค์การการค้าสุภา กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑ หน้า, ๒๖๒-๒๖๕.

๑. กรมแพทยาหน้า	พระศรีมหาโพธิ์สถราชแพทยาธิบดีศรีรองครักษ์	เจ้ากรม	นา	๑๖๐๐
	ขุนราชแพทยา	ปลัดทูลฉลอง	นา	๖๐๐
	ขุนพรหมแก้ว	ปลัดนั่งศาล	นา	๕๐๐
	พันในกรม		นาคล	๑๖๐๐
๒. กรมแพทยาหลัง	พระศรีศักราชแพทยาธิบดีศรีรองครักษ์	เจ้ากรม	นา	๑๖๐๐
	ขุนรัตะแพทย์	ปลัดทูลฉลอง	นา	๖๐๐
	ขุนศรีแก้ว	ปลัดนั่งศาล	นา	๕๐๐
	พันในกรม		นาคล	๑๐๐
๓. กรมหมอโรงพระโอสถ	ออกญาแพทย์พงษาวชิษฐาธิบดีอะโทย	เจ้ากรม	นา	๒๐๐๐
	พิริยบรกรรมพาทู			
	จางวางแพทยาโรงพระโอสถ			
๔. กรมหมอยา	ออกพระทิพจักร	เจ้ากรมหมอยาขวา	นา	๑๕๐๐
	ออกพระสิทธิสาร	เจ้ากรมหมอยาซ้าย	นา	๑๕๐๐
	หลวงราชนิทาน ขวา	ปลัดกรมหมอยาขวา	นาคล	๕๐๐
	หลวงราชพรหมมา ซ้าย			
	หลวงสิทธิพรหมมา ซ้าย	ปลัดกรมหมอยาซ้าย	นาคล	๕๐๐
	หลวงเทวพรหมมา ขวา			
	ขุนในกรมหมอยา		นาคล	๕๐๐
	หมื่นในกรมหมอยา		นาคล	๒๐๐
	พันในกรมหมอยา		นาคล	๑๐๐
	ขุนทิพโอสถ ขุนประเสริฐโอสถ พนักงานเครื่องต้น		นาคล	๖๐๐

	หัวหมอนเครื่องต้น	หมอนทิพ หมอนเทพ	ไอศล	นาคล	๕๐๐
	พื้นพนักงานเครื่องต้น			นาคล	๓๐๐
	ชุนกุมารแพทย	} หมอกุมารชน หลวงราชนิทาน		นาคล	๕๐๐
	ชุนกุมารประสิทธิ				
	ชุนกุมารประเสริฐ				
	พื้นมีชื่อเครื่องพระราชทาน ๔ พื้น	โรควินาศ ชาคประไลย โรคประไลย ไกรไอศล	}	นาคล	๒๐๐
	ชุนอุมอน สมุบาณชีษ				
๕. กรมหมอนวด	หลวงราชรักษา	เจ้ากรมหมอนวดขวา		นาคล	๑๖๐๐
	หลวงราโช	เจ้ากรมหมอนวดซ้าย		นาคล	๑๖๐๐
	ชุนภักค็องค	ปลัดกรมขวา		นาคล	๘๐๐
	ชุนองครรักษา	ปลัดกรมซ้าย		นาคล	๘๐๐
	หมื่นแก้วรเสือก	} หมื่นวาโยภาค หมื่นวาโยนาศ หมื่นวาโยไชย		นาคล	๖๐๐
	หมื่นวาโยภาค				
	หมื่นวาโยนาศ				
	หมื่นวาโยไชย				
	ชุนในกรม			นาคล	๕๐๐
	หมื่นในกรม			นาคล	๒๐๐
	พื้นในกรม			นาคล	๑๐๐

	พันหมอ		นาคล	๑๐๐	
	นายพะโรง		นาคล	๘๐	
๖. กรมหมอยาต	ขุนราชเนตร	เจ้ากรมหมอยาต	ขวา	นา	๘๐๐
	ขุนทิพเนตร	เจ้ากรมหมอยาต	ซ้าย	นา	๘๐๐
	ขุนไกรกรม			นาคล	๕๐๐
	หมื่นไกรกรม			นาคล	๒๐๐
	พันไกรกรม			นา	๑๐๐
๗. กรมหมอวรรณโรค	หลวงสิทธิแพทย	เจ้ากรม		นา	๘๐๐
	ขุนมหาแพทย	ปลัดกรมขวา		นาคล	๖๐๐
	ขุนสาระแพทย	ปลัดกรมซ้าย			
	ขุนไชยแพทย			นา	๕๐๐
	ขุนไกรกรม			นาคล	๕๐
	หมื่นไกรกรม			นาคล	๒๐๐
	พันไกรกรม			นาคล	๑๐๐

จากตำแหน่งกรมหมอที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า มีการแบ่งกรมแพทยเป็น "หน้า" และ "หลัง" และกรมหมออื่น ๆ เป็น ซ้าย และ ขวา การแบ่งเช่นนี้ไม่ปรากฏหลักฐานว่า ทำหน้าที่แตกต่างกันอย่างไร เมื่อหมอบรัดเลย์เดินทางเข้ามาในรัชกาลที่ ๓ ระบุว่าหมอหลวงมีอยู่ ๒ ประเภท คือ หมอวังใน ซึ่งถวายการรักษาพระมหากษัตริย์ และหมอวังนอกรักษาพระ-

บรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการ การอธิบายของหมอบรัดเลย์ไปตรงกับพระบรมราชาธิบาย
ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ระบุว่า มีหมอวังนอกและหมอวังใน^๒ เช่นกัน
แต่ไม่มีกล่าวถึง กรมแพทยาหน้า หลัง แแต่อย่างใด

ส่วนการแบ่งเป็นกรม "ซ้าย" "ขวา" นั้น ไม่ปรากฏคำอธิบายอื่นใดนอกจาก
คำอธิบายของ นายแพทย์ มัลคอล์ม สมิท (Malcolm Smith) ว่าเป็นการแบ่งตามลักษณะ
การเข้าเฝ้าประชุมขุนนาง กล่าวคือ ข้าราชการที่เข้าเฝ้าทางคันทองพระโรงเป็น
กรมขวา ข้าราชการที่เข้าเฝ้าทางคันท้ายของทองพระโรง เป็นกรมซ้าย และทั้ง ๒
กรม มีข้าราชการในสังกัด จำนวนใกล้เคียงกัน แต่ถือว่ากรมขวามีเกียรติยศมากกว่า^๓
สำหรับการแบ่งเป็น "หน้า" "หลัง" "ซ้าย" "ขวา" นี้ ข้าราชการกรมหมอ

ในพระราชวังบรมสถานมงคล ก็แบ่งเช่นเดียวกัน

^๑ The Royal Physicians are divided into two General Orders.
Viz. Doctors for the "Inside" of the palace or the royal harem, and
Doctors for the "Outside" or for that part of the royal family who
do not live in the harem, and the others who enjoy the special regards
of the King (ฎ "Siamese Theory and practice of Medicine", Bangkok
Calendar for the year 1865, p. 60.

^๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระราชดำรัสทรงแถลงพระบรม
ราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน", หน้า ๑๕๐.

^๓ Malcolm Smith, A physician at the Court or Siam, (London :
Country life, n.d), p. 148.

^๔ ทำเนียบนามภาคที่ ๒ และทำเนียบข้าราชการวังหลัง, (พระนคร : อักษร-
บริกาวั ๒๕๑๑), หน้า ๑๗ (พิมพ์ในงานอาปณกิจศพ นายสุข กันต์ไพเราะ ๑๕ กันยายน ๒๕๑๑)

๔. การจารึกวิชาแพทย์ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามเป็นวัดโบราณ เดิมชื่อวัดโพธาราม สร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ในระหว่าง พ.ศ. ๒๒๓๑ ถึง พ.ศ. ๒๒๔๖ เป็นวัดที่ราษฎรสร้างขึ้น อยู่ตำบลบางกอก ปากแม่น้ำเจ้าพระยา เมืองธนบุรี ชาวบ้านเรียกกันว่า "วัดโพธิ์" จนทุกวันนี้

ในสมัยกรุงธนบุรี พระเจ้าตากสินยกขึ้นเป็นพระอารามหลวง มีพระราชาคณะปกครอง ครั้นถึงรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดฯ ให้ปฏิสังขรณ์ และยกขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ให้ชื่อว่า วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ในการปฏิสังขรณ์ครั้งนั้น โปรดฯ ให้ตั้งตำรายาและฉันทัดคนไว้เป็นทานด้วย ครั้นถึงรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าวัดพระเชตุพนทรุดโทรมมาก สิ่งก่อสร้างในรัชกาลที่ ๑ หักพังเป็นอันมาก จึงโปรดให้มีการบูรณะขึ้นพร้อมกับการบูรณะในด้านวัดคู่ต่าง ๆ และโปรดให้จารึกวิชาความรู้ในด้านต่าง ๆ ไว้ภายในวัดด้วย

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ในคำนำหนังสือประชุมจารึกวัดโพธิ์ว่า

เมื่อในรัชกาลที่ ๓ มีการทรงสร้าง ทรงบูรณะและทรงอุทิศทุนการสร้างวัด มีจำนวนมาก ยิ่งกว่ารัชกาลก่อนหรือหลังมา เพราะเหตุว่า ตั้งแต่สถาปนาพระนครอมรินทร์โกสินทร์เป็นราชธานี สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลก่อน ๆ ได้ทรงสถาปนาและทรงทำนุบำรุงวัดอุสถานและกิจการอื่นเจริญมาโดยลำดับ รัชกาลที่ ๓ ถึงสมัยที่จะทรงบำรุงความเจริญส่วนจรรยา และวิชาความรู้อันอาศัยวัด

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, นิทานโบราณคดี, (พระนคร : แพทย์ทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๕๘-๕๙.

เป็นสถานศึกษา จึงทรงสถาปนาพระอารามเพื่อให้เจริญธรรมานุธรรมปฏิบัติ และ
 การศรัทธาของไพร่ฟ้าชาวแผ่นดิน ... พระอารามทั้งหลายที่ทรงสถาปนาขึ้น วัด
 พระเชตุพนฯ ซึ่งสร้างเป็นอารามใหญ่ยิ่งกว่าวัดอื่น ๆ มาแต่ในรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาล
 ที่ ๓ ชำรุดทรุดโทรมลง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงปฏิสังขรณ์
 แต่ในกฎปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ มีพระราชประสงค์พิเศษอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งจะให้
 เป็นแหล่งเล่าเรียนวิชาความรู้ของมหาชนไม่เลือกชั้นบรรดาศักดิ์ ถ้าจะเรียกอย่าง
 ทุกวันนี้ก็คือ จะให้เป็น "มหาวิทยาลัย" เพราะในสมัยนั้นยังไม่มีกรมพิมพ์หนังสือ
 ไทยได้ การเล่าเรียนส่วนสามัญศึกษามีที่เรียนอยู่ตามวัดทั่วไป แต่ส่วนวิสามัญศึกษา
 อันจะเป็นวิชาชีพของคนที่หลายยังศึกษาได้แต่ในสกุลผู้อยู่นอกสกุลโดยเฉพาะที่เป็น
 พลเมืองสามัญไม่มีโอกาสที่จะเรียนได้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรง
 พระกรุณาโปรดให้รวบรวม เลือกรรณาคารต่าง ๆ ซึ่งสมควรจะเล่าเรียน เป็นชั้นวิสามัญ
 ศึกษา มาตรวจแก้ไข ไขของเดิมบาง ประชุมผู้รู้หลักในวิชานั้น ๆ ให้แต่งขึ้นใหม่บาง
 แล้วโปรดให้จารึกแผ่นศิลาประทับไว้ในบริเวณวัดพระเชตุพน...

วิชากรต่าง ๆ ที่โปรดฯ ให้จารึกไว้มี อาทิ วิชาวรรณคดี โบราณคดี วิชาช่าง
 ต่าง ๆ และวิชาแพทย์ เป็นต้น

ในคันถรจารึกวิชาแพทย์ ทรงมีพระราชดำริเห็นว่า คัมภีร์แพทย์ต่าง ๆ ที่มี
 อยู่ในขณะนั้น "ขาดตกบกพร่อง เสื่อมสูญไปมิได้ เป็นเรื่องคนเรื่องปลาย อนึ่งเล่าแพทย์
 ผู้เข่าที่ชำนาญชำนาญในลักษณะโรคและสรรพคุณแห่งยานั้นก็มีน้อยลง ภายหลังยากที่ถูกลบตรจก
 เล่าเรียนให้ชัดเจนได้ แล้วทรงพระมหากรุณาจะให้เป็นที่คานาคติประโยชน์แก่ สมณชีพราหมณ์

พระนิพนธ์คานาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ใน
ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน (พระนคร : ศิวพร, ๒๕๑๗), หน้า (ข) ทรงพระกรุณาโปรด
 เกล้าฯ ให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆ-
 ราช (ขุน บุญญสิทธิ์) ๒๓ เมษายน ๒๕๑๗

อาณาจักราษฎร์ ในขอบเขตที่สืบไป”

การชำระตำรายาซึ่งบกพร่องไม่สมบูรณ์เหตุหนึ่งคงจะเนื่องมาจากการเสียกรุงแก่พม่าครั้งที่ ๒ ซึ่งกรุงศรีอยุธยาถูกเผาผลาญอยู่ถึง ๑๕ วัน^๒ ทั้งนี้คัมภีร์แพทย์คงจะถูกเผาผลาญและกระจัดกระจายไปเป็นอันมากในรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็โปรดฯ ให้มีการชำระตำราแพทย์ ด้วยเหตุผลเดียวกัน แต่ไม่มีการจารึกไว้ในวัดดังเช่นรัชกาลที่ ๑

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้พระยาบำเรอราชแพทยา เป็นผู้สืบเสาะหาตำรายาดี และตำราลักษณะโรคต่าง ๆ ตามพระราชโองการ ข้าราชการ ตลอดจนราษฎร ใครมีตำราก็ให้นำมาถวาย ในครั้งนั้นมีผู้ถวายตำรายาเป็นอันมาก เส้าสืบกันมาว่า ผู้ถวายตำรายาทองสาบานกันว่า ยาขนานนั้น ๆ คนได้ใช้ได้ผลก็จริง ๆ จึงจดถวายและพระยาบำเรอราชแพทยาจะตรวจสอบอีกครั้งก่อนที่จะจารึกไว้ในวัด นอกจากนี้ โปรดฯ ให้ปลูกต้นไม้ ใบยา สมุนไพร ซึ่งหายากไว้ภายในบริเวณวัดด้วย

วิชาแพทยศาสตร์ที่จารึกไว้ครั้งนั้นมี การบริหารร่างกาย (ฤๅษีคัตถน) เวชศาสตร์เภสัชศาสตร์ และวิชาหมอนวด

วิชาการบริหารร่างกาย (ฤๅษีคัตถน)

การคัตถนเป็นส่วนหนึ่งของการบำเพ็ญตะบะของพวกฤๅษีอินเดีย เพราะเมื่อนั่งอยู่อย่างเดียวตลอดเวลาประมาณร่างกายนั้น ทำให้เกิดอาการเมื่อยขบ จึงคิดวิธีคัตถนสำหรับ

^๑ ใบบอกเรียนแพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพนฯ ตำราเภสัชฯ หน้า ๑.

^๒ ประชุมพงศาวดารภาค ๓๘, (พระนคร : ยงเกียรติการพิมพ์, ๒๕๐๒),

ระงับความเมื่อยขบ แล้วตั้งเป็นตำราไว้ ไทยรับมาใช้เป็นวิธีแก้เมื่อยขบ

ฤๅษีคักคนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เคยโปรดฯให้สร้างไว้เป็นทาน เป็นรูปปั้นและคงมีจารึกบนศิลา อธิบายว่า คักคนทำโทษ และแก้โรคอะไรบ้าง ครั้นถึงรัชกาลที่ ๓ โปรดฯให้เปลี่ยนรูปฤๅษี เป็นหล่อด้วยดินเผา และโปรดฯให้พวกกวีแต่งโคลง ๔ หนานชื่อฤๅษี และบอกทาคักคนแก้โรคต่าง ๆ จารึกบนศิลาติดประจำไว้กับรูปภาพตัวละครบทหนึ่ง เรียกรวมกันว่า "โคลงฤๅษีคักคน"^๒

รูปปั้นฤๅษีคักคนที่รัชกาลที่ ๓ โปรดฯให้ปั้นขึ้นใหม่มีทั้งหมด ๕๐ ท้า มีโคลง ๔ ประกอบ ๕๐ โคลง เป็นพระราชนิพนธ์ (ของ ร.๓) พระนิพนธ์ และแต่งโดยกวีทั้งหมด^๓ ทาน ในจำนวนฤๅษีคักคนทั้งหมด ๕๐ ท้า เป็นวิธีคักคน "แก้ม" ตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเสีย ๖๐ ท้า

ตัวอย่างโคลงฤๅษีคักคนบางตอน เช่น

คักคนแก้มทั่วสารพางค^๓

อิสริสุทฺ์พเนตรเจ้า	ตำหรับ
สรพพานประกอบกับ	เวทไซ
ท้าวแซนพับเพียบทับ	หัตถ์แอน องค์เออย
แก้วหัวสารพางคไต่	เส้อมสันสรพวง
	พระองค์เจ้าศิริวงศ์

^๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, นิทานโบราณคดี, หน้า ๕๔ - ๕๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ โรงเรียนแพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพนฯ, ตำราเภสัชฯ, หน้า ๔๑.

๑ วิชาแผนนวด ประกอบไปด้วยจารึกแผนภูมิภาพโครงสร้างร่างกายของมนุษย์ แสดงที่ตั้งของเส้นประสาทต่าง ๆ พร้อมทั้งจารึกคำอธิบายการนวดเส้นประสาทตรงจุดใด ช่วยรักษาโรคอะไรบ้าง แผนภูมิทั้งหมดมี ๖๐ ภาพ แสดงที่ตั้งของเส้นประสาทที่สำคัญในการนวด ๑๔ ภาพ และอีก ๖๐ ภาพ เป็นการบีบนวดแก้ช้ำคอก แกเมื่อย และโรคลมต่าง ๆ

วิชาแพทย์ จารึกหลักวิชาของแพทย์ไทยไว้ในตำราที่เรียกว่า ตำราอาจารย์เอี่ยม เป็นการแยกสมุฏฐานของโรคต่าง ๆ ตามทฤษฎีของการแพทย์ไทย เช่น ชาติทั้ง ๔ นั้นประกอบไปด้วยอะไรบางอย่างและในแต่ละชาคนั้น ใดแกส่วนใดของร่างกาย กล่าวถึงสมุฏฐานของโรค ซึ่งเกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย ฤดู วัน เวลา รวมทั้งสาเหตุจากอาหาร^๑ นอกจากตำราอาจารย์เอี่ยม ซึ่งเป็นหลักที่หมอไทยจะต้องเรียนรูก่อนจะไปคลุกฝนอากาศไร่ และวินิจฉัยว่าเป็นโรคใด และจะต้องใช้ยาขนานใด ในตำรายาที่จารึกจะบอกลักษณะอาการของโรคต่าง ๆ ไว้ก่อนที่จะบอกตัวยามีว่ามัดโรคนั้น ๆ อาการของโรคแต่ละชนิดจะมีตำรับยาให้เลือกใช้มากกว่า ๑ ขนานขึ้นไป ทั้งนี้ อาจจะเป็นเพราะว่าจะได้เลือกใช้หลายขนาน หากขนานใดไม่อาจจะรักษาให้หายได้ ตำรายาทั้งหมดที่จารึกไว้ มี ๑๑๒๔ ขนาน^๒

วิชาเภสัช กล่าวถึงสรรพคุณของเครื่องสมุนไพรและเครื่องเทศต่าง ๆ ว่า แต่ละชนิดและแต่ละส่วนของพืชนั้น มีสรรพคุณให้ทำมัดโรคอย่างไรบ้าง เช่น

^๑โรงเรียนแพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพนฯ ตำราเภสัชฯ, หน้า ๒ - ๖๑.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗ - ๓๕๘

^๓รวบรวมจากตำราเภสัชฯ, หน้า ๘๗ - ๓๕๘

อนึ่ง สรรพคุณแห่งขิงสดนั้น มีรสอันหวานร้อนเผ็ด เน่ารู้ บำรุงให้จำเริญอากาศ
ธาตุ ทดกฎแก้โรคอันเกิดแตกกองทภัย ใบรู้แก้กำเภาโอบริบูรณ์ ต้นรู้สกัดผสมลงไป
สู่ สูดทวารเบื้องต่ำ รากรู้แก้ให้เสียงเพราะ และรู้จำเริญอาหาร

ในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ได้จารึกสรรพคุณต้นไม้ใบยาต่าง ๆ ไว้เพียง ๑๑๓ ชนิด^๒
ยังมีลักษณะที่ไม่ละเอียดสมบูรณ์เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนของสมุนไพรต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ใน
ตำรายา และสรรพคุณเครื่องยาที่จารึกไว้ครั้งนั้นมีเฉพาะพวกพืชเท่านั้น แต่ในตำรายาบาง
ตำรับ ปรากฏการใช้เครื่องยาพวกผลิตผลจากสัตว์ คน และแร่ธาตุอีกด้วย นอกจากนี้
ทราบว่าบริเวณสระท้ายวัด ยังได้ปลูกสมุนไพรไว้เป็นจำนวนมากด้วย

แต่อย่างไรก็ตาม การจารึกตำราแพทย์ที่วัดพระเชตุพนฯ ครั้งนั้นนับได้ว่าเป็น
การรวบรวมยาคีและรักษาตำรับยาที่มีคุณค่าพอไว้ แทนที่จะให้สูญไปพร้อมกับเจ้าของตำรับ
เพราะหมอยไทยนั้นส่วนมากจะหวงวิชา ไม่ยอมถ่ายทอดหรือบอกตำรายาคีให้ใครง่าย ๆ
นอกจากบุตรหลานที่ใกล้ชิด ดังนั้น บางครั้งตำรายาคี ๆ จึงมักจะสูญไปพร้อมกับเจ้าของ
ตำรับ ซึ่งเป็นเหตุที่ทำให้ตำรายาของการแพทย์ไทยแผนโบราณจะต้องมีการชำระตรวจสอบ
อยู่เสมอ เพื่อให้ได้ตำรายาที่มีคุณค่าที่สมบูรณ์ ดังปรากฏการชำระตำรายาหลวงในรัชกาล
ที่ ๒ รัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๕^๓ นอกจากนี้การรวบรวมวิชาแพทย์ต่าง ๆ เหล่านี้ มีคุณค่า

โรงเรียนแพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพนฯ, ตำราเภสัชฯ, หน้า ๓๕๘.

^๒ รวบรวมจากตำราเภสัชฯ, หน้า ๓๕๗ - ๓๖๘.

^๓ ในรัชกาลที่ ๒ มีการรวบรวมตำรายาจากประชาชนมาชำระตรวจสอบ ใน
พ.ศ. ๒๓๕๕ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๓ ก็รวบรวมตรวจสอบจารึกไว้ที่วัดโพธิ์ ในรัชกาลที่ ๕
พ.ศ. ๒๔๑๓ โปรดฯ ให้ชำระคัมภีร์แพทย์หลวงที่มีอยู่ให้สมบูรณ์

ประโยชน์กับประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะในหมู่ผู้ที่สนใจจะฝึกหัดเป็นหมอเท่านั้น ตำรายา
ที่วัดพระเชตุพนฯ เป็นแหล่งศึกษาวิชาแพทย์ไทยแผนโบราณที่ขึ้นชื่อมาตั้งแต่เมื่อจารึกใน
รัชกาลที่ ๓ จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๕๐๐ ความรู้ต่าง ๆ ที่จารึกไว้ลบเลือน และชำรุด จึง
ได้มีการรวบรวมจัดพิมพ์ขึ้นเพื่อรักษาค้นฉบับนี้ให้สูญหายไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย